

3.05 Beerta reader augustus 2021

Deze reader bevat diverse artikelen uit diverse bronnen en zijn in principe integraal overgenomen. Bij het lezen zul je dan ook regelmatig dezelfde teksten en afbeeldingen tegenkomen bij verschillende artikelen.

Concept

september 2021

Ronald van Loenen

Inhoud

Openluchtmuseum verwerft Groninger boerderij, BenM 1974-1	2
Oldambster boerderij uit Beerta (Gr.) Museumgids 1978.....	5
Boerderij "Kloostergare", BenM 1981-2	7
een nieuwe aanwinst in het museum.....	7
Jaarboek NOM 1997	13
1. Kloostergare uit Beerta, een typische Oldambtster boerderij? 13	
1. Inleiding	13
2. De landbouwhistorische ontwikkelingen	14
2.1 Het Oldambt in 1929	14
2.2 De ontwikkeling van de Oldambtster landbouw sedert de middeleeuwen.....	16
2.3 Sociale ontwikkelingen.....	21
2.4 Sociale onrust.....	23
3. De bouwhistorische ontwikkeling	27
3.1 Situatie boerderij, bewoning en bedrijf omstreeks 1929	27
3.2 Wat was er anders vóór 1929?	34
3.3 Moderniseringén ná 1929	39
3.4 Was dit een typische Oldambtster boerderij?	44
4. Conclusie	47
Beklemrecht 1	48
Kenmerken	48
Wettelijke basis.....	48
Het ontstaan van het beklemrecht	48
De economische betekenis.....	49
Beklemrecht 2.....	50
Recht van opstrek 1 ,bron	51
Recht van opstrek 2.	52
3.05 Oldambster boerderij, Beerta, uit compendium plus extra .	55
Diverse foto's.....	60

Openluchtmuseum verwerft Groninger boerderij, BenM 1974-1

Het museum wist vorig jaar de hand te leggen op een boerderij van het zogenaamde oude Oldambtster type, uit de omgeving van Winschoten (gemeente Beerta). Het woongedeelte bezit een door een schoorsteen bekroonde tuitgevel, waarin een sieranker met datering 1796. De scheidingsmuur met de schuur steekt eveneens als topgevel boven het dak uit. In het verlengde van deze brandmuur zijn de grote deeldeuren aangebracht, zodat het schuurdak bij bijna gelijke nok-hoogte een flauwere helling verkreeg. In het kopgedeelte bevindt zich de mooie kamer, waarin een fraaie bedsteewand, gedateerd 1797. Verder treffen wij in dit voorgedeelte een opkamer, waaronder kelder en een dwarsgelegen gang aan. Achter de brandmuur bevinden zich het „daagse" woongedeelte (woonkeuken, spoelkeuken, e.d.) en het driebeukige bedrijfs gedeelte. Dit laatste bestaat uit een grote, in de middenbeuk gelegen grondtas, en koestal in de ene en een langsdeel/doorrit in de andere zijbeuk. De paardenstal bevindt zich tegen de achtergevel in de middenbeuk. Hoewel dit een tamelijk klein voorbeeld is van het Oldambtster type, zijn de afmetingen toch nog altijd indrukwekkend. De totale lengte is bijna 51 m, de breedte van het bedrijfs gedeelte 23,5 m! De boerderij zal herbouwd worden in de meest noordoostelijke hoek van het

2. Bedrijfsgedeelte gezien naar de achtergevel. Links grondtas, rechts langsdeel met doorrit. Derde staande naar achteren gesteld i.v.m. werkruimte dorsrol.

3. Détail van de bedsteewand in de mooie kamer. Links initialen en jaartal 1797.

Openluchtmuseum, nabij de, qua type sterk verwante Friese kop-halsrompboerderij uit Midlum. De grondwerkzaamheden zijn thans gereed. Duizenden kubieke meters zand moesten verplaatst worden. De afbraak is inmiddels begonnen, en de eerste bouwmaterialen zijn al in Arnhem aangekomen.

4. Linkerzijaanzicht van de boerderij uit Beerta.

In het verlengde van de stal heeft een open veldschuur gestaan, die vermoedelijk gereconstrueerd zal worden.

In grote lijnen vertoont de boerderij nog de uiterlijke en functionele kenmerken uit zijn vermoedelijke eerste bouwperiode (1796-1797). In de tweede helft van de 19e eeuw en in het begin van de 20e eeuw werden kleine verbouwingen uitgevoerd. Enerzijds hingen deze wijzigingen samen met veranderingen in de wooneisen (bijvoorbeeld grote vensters; e.d.), anderzijds zijn het aanpassingen aan voortschrijdende mechanisatie in het bedrijf. Hierdoor kon bijvoorbeeld het aantal slaapplekken voor inwonende knechten verminderen en moesten de inrij-deuren aangepast worden aan grotere landbouwwerktuigen. Het ligt vooralsnog in de bedoeling, de boerderij te herbouwen en in te richten met een einddatum ergens rond 1920, zodat met dit museumobject een ontwikkelingsfase kan worden gepresenteerd, die aansluit op het wat vroegere beeld van dagelijks leven en bedrijf, dat onze boerderij uit Midlum te zien geeft.

-.-.-.-

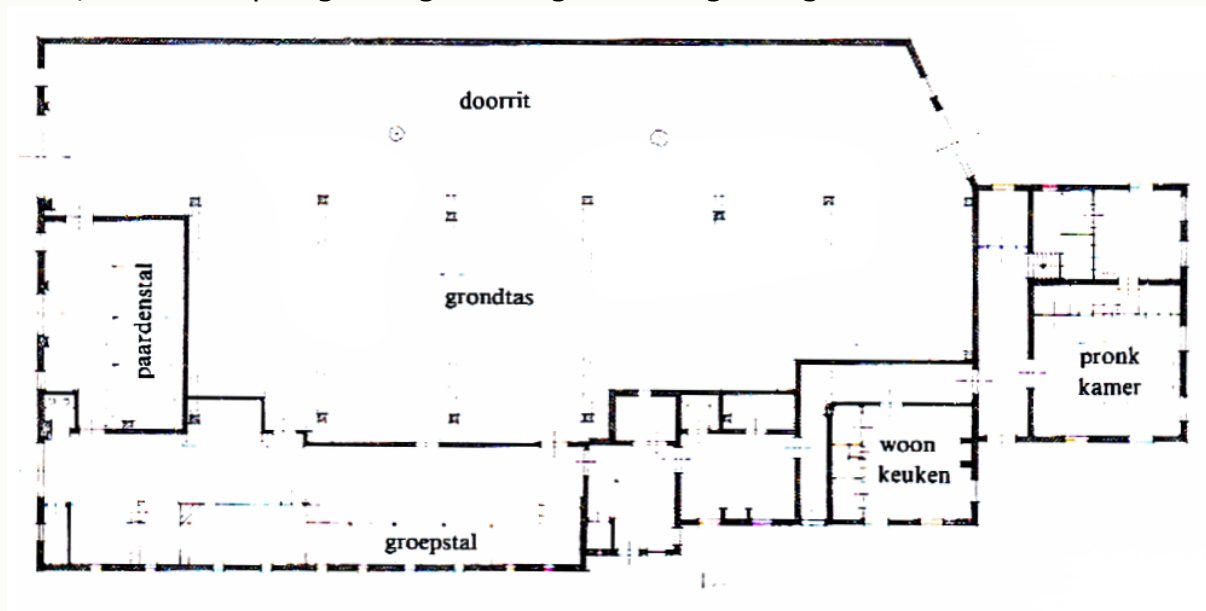
Oldambster boerderij uit Beerta (Gr.) Museumgids 1978

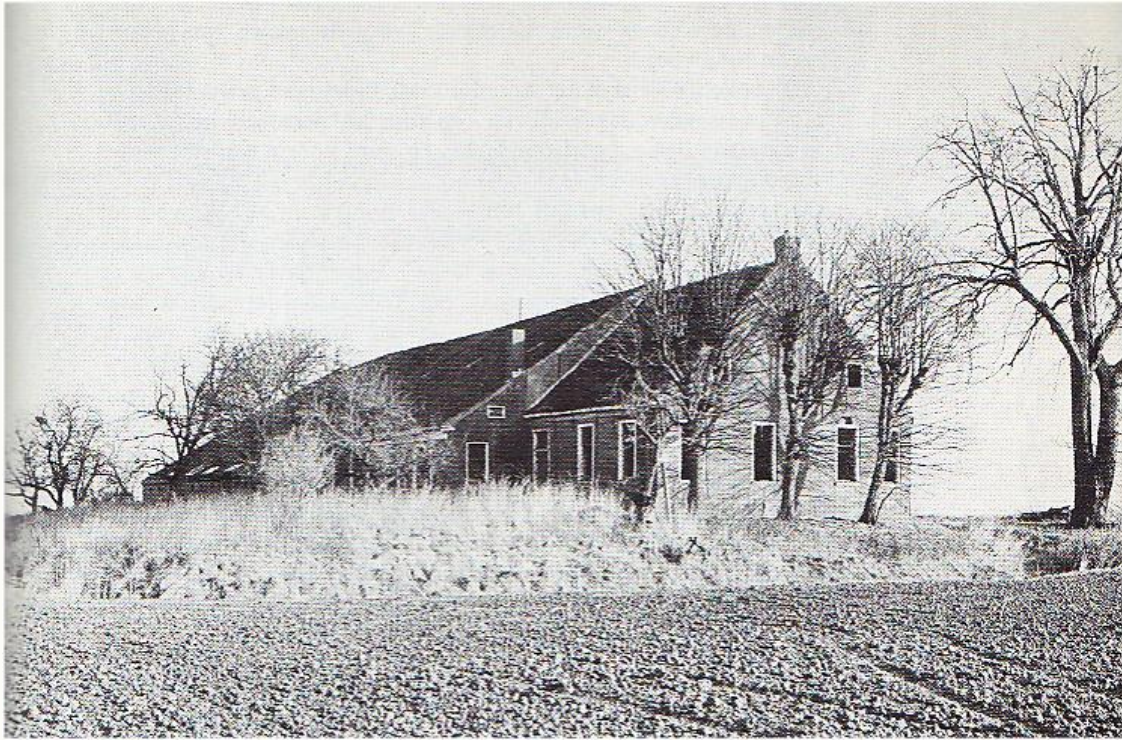
Boerderij van het zgn. "Oldambtster" type, dat zich in de eerste helft van de 18e eeuw begon te verspreiden over het zuiden van Groningen (in Westerwolde en het Oldambt, op de afgegraven gronden in de Veenkoloniën, en verder westwaarts tot in het Westerkwartier) en het noorden van Drenthe.

Vanwege de toentertijd woedende runderpest werden deze boerderijen van meet af aan hoofdzakelijk voor akkerbouwactiviteiten gebruikt. Het schuurgedeelte kwam, wat constructie en indeling betreft, sterk overeen met dat van de bedrijven in Friesland (vgl. de tekening op p. 62/Midlum).

De boerderij "Kloostergare", die in zijn oorspronkelijke opzet stamt uit 1796, toont in het museum de overgangperiode tussen de vroegere wijze van "boeren", zoals die o.a. in de Friese boerderij is gerepresenteerd, en de meer moderne bedrijfsvoering. Deze overgang, die plaats vond in het begin van de 20e eeuw, valt o.m. af te lezen uit bouwkundige aanpassingen (bv. de schuine muur met de inrijdeuren dit i.v.m. de draaicirkel van grotere gemechaniseerde landbouwwerktuigen) en uit veranderingen in indeling en inrichting (o.a. in het woongedeelte).

De overeenkomst van het bedrijfsgedeelte met dat van de Friese boerderijen is niet toevallig: in feite werd in het Oldambtster model de in Friesland ontwikkelde schuur eenvoudig overgenomen, en gecombineerd met het woongedeelte van het oudere woonstal-huis (zie p. 63). De overgang tussen beide wordt gemarkeerd door sprongen in de zijgevels, de "krimpen". Boven de woning werd een zolder, bereikbaar vanuit de schuur, voor de opslag van gedorst graan toegevoegd.

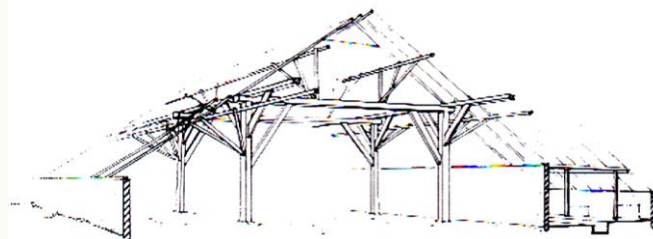

Aanvankelijk werd in het woonhuis ook inderdaad gewoond; eerst later ontstonden dagverblijven - en voor het personeel ook nachtverblijven - in het bedrijfsgedeelte, en werd vóórin een vertrek tot pronkkamer bestemd.

Ondanks de overigens vrij sobere inrichting kon, althans voor de boer, van welstand worden gesproken. De bedrijven werden allengs vrij groot: zo'n 50 ha, waarop tarwe, rogge, haver en karwij, en vanaf halverwege de vorige eeuw ook fabrieksaardappelen werden verbouwd. Het dorsen gebeurde in het doorrijgedeelte van de schuur; in de museumboerderij zitten de uitgeholde veldkeien, waarin de spil voor het dorsblok (zie p. 63) werd geplaatst, nog in de grond. Om voldoende ruimte te hebben voor het ronddraaien van het blok, werden de zware gebintstijlen ter plaatse schuin gezet. De meiden en knechten woonden aanvankelijk voorin bij het boerengezin; later werden ze zoals we al zagen naar achteren verbannen, waar zij over weinig privacy beschikten - getuige o.a. de deurloze tweezitsplee achterin bij de paardenstal.

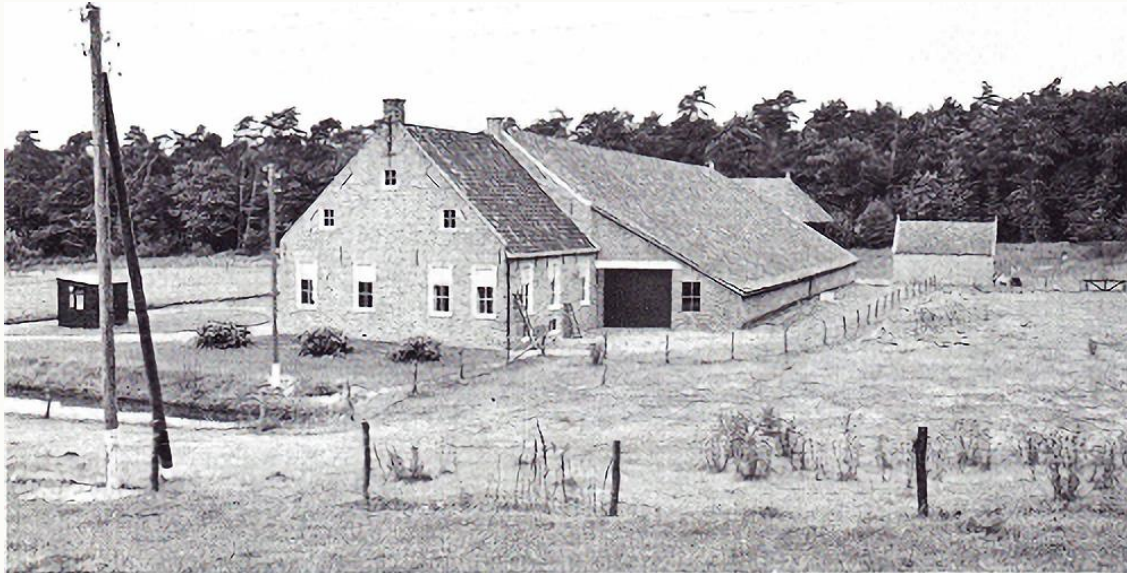
De boer was overigens niet zelf eigenaar van zijn land, maar had hierop het recht van "beklemming", dat dateert uit de tijd van de Hervorming, toen de kloostergoederen door de stad Groningen werden geconfisqueerd. Oorspronkelijk was het een huurovereenkomst, waarbij enerzijds pacht was verschuldigd en anderzijds (bij beëindiging) een vergoeding voor de op het land gebouwde boerderij moest worden betaald. In de 18e en 19e eeuw

constructie

veranderde deze regeling zodanig, dat de pacht (een vaste som) onopzegbaar en "altoosdurend", en het land door de pachter vererfbaar en overdraagbaar aan anderen werd. Hierdoor kon de boer in de praktijk vrijwel over het land beschikken, alsof hij de bezitter was.

Boerderij "Kloostergare", BenM 1981-2 een nieuwe aanwinst in het museum

Op 24 augustus 1981 vond in het Openluchtmuseum de opening plaats van de boerderij "Kloostergare".

Deze boerderij, afkomstig uit Beerta, is een fraai voorbeeld van de grote, goed ingerichte landbouwbedrijven, zoals die in het Oldambt (dat is de streek in het N.O. van de provincie Groningen) sinds de 18e eeuw voorkwamen en, afgezien van wijzigingen in het woongedeelte en in de inrichting van het bedrijfs gedeelte, nòg voorkomen.

Bij de reconstructie ervan is gekozen voor de situatie in de jaren 30 van onze eeuw. Dit is gedaan omdat in het merendeel van de andere boerderijen in het museum een beeld wordt getoond van het boerenbedrijf in de vorige eeuw. In déze boerderij kan nu het aanvullende beeld worden gegeven van de beginnende mechanisatie in de landbouw, en de sociale implicaties daarvan, die juist in Oost-Groningen zo nadrukkelijk zijn opgetreden.

Bovendien kan zo dan ook de beginnende "verburgerlijking" van het boereninterieur worden getoond.

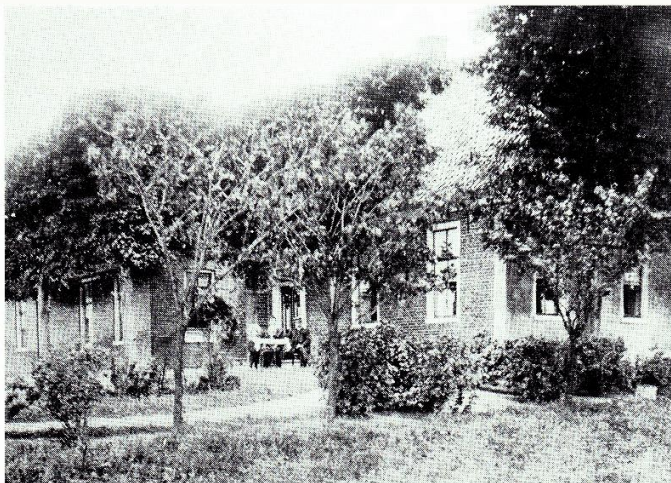
"Kloostergare" werd oorspronkelijk gebouwd in 1797 op de plaats van een kleinere boerderij met dezelfde naam. Uit die tijd dateren nog het beddeschot in de voorkamer, en het topgevelanker aan de voorgevel, dat is voorzien van het jaartal en de initialen van het boerenechtpaar, dat de boerderij liet bouwen. Dit echtpaar was overigens niet zelf eigenaar van het land, maar had hierop het recht van "beklemming". Dit recht stamt

uit de tijd van de Hervorming, toen de kloostergoederen (vandaar de naam van de oorspronkelijke boerderij) door de stad Groningen werden geconfisqueerd. Oorspronkelijk was het een huurovereenkomst, waarbij enerzijds pacht was verschuldigd, en anderzijds (bij beëindiging) een vergoeding moest worden betaald voor de op het land gebouwde opstallen.

In de 18e en 19e eeuw werd deze regeling algemeen zodanig veranderd, dat de pacht (een vaste som) onopzegbaar en 'altoosdurend', en het land door de pachter vererfbaar en overdraagbaar aan anderen werd. Voor "Kloostergare" werd zo'n regeling in 1804 getroffen. In onze eeuw werd dit recht vaak afgekocht, zodat de boer wel eigenaar van zijn land werd, maar het bestaat nog steeds.

Boerderij "Kloostergare" te Beerta in 1973.

Inrichting van de tuin en de voorgevel van het woongedeelte omstreeks 1910.

Wat bij deze regeling nièt mocht, was het verdelen van het land in kleinere stukken, bijvoorbeeld om te laten erven door meerdere kinderen of om te verkopen aan derden. Dit had ten eerste tot gevolg dat de bedrijven relatief groot waren (bij "Kloostergare" hoorde zo'n 40 ha bouwland), en dat de verhoudingsgewijs dus "grote" boeren daardoor al vroeg gingen experimenteren met rationalisatie en mechanisatie van hun bedrijfsvoering. Het "Genootschap ter Bevordering van Nijverheid te

Onderdendam" (de voorloper van de Groninger Mij. van Landbouw), waarin vele initiatieven hieromtrent werden gebundeld, werd in 1837 als eerste van dergelijke verenigingen in ons land opgericht, en bezat een verzameling modellen van landbouwmachines uit die tijd. Een tweede gevolg was dat er een groot verschil in welstand, en daarmee een grote sociale en maatschappelijke kloof, ontstond, en nu nóg bestaat tussen de boerenstand enerzijds en de landarbeiders anderzijds. Dit leidde in de tachtiger jaren van de vorige eeuw onder meer tot een grote verbreiding in deze streken van de anarchistisch-socialistische ideeën van Domela Nieuwenhuis, en in onze dagen is bijvoorbeeld de gemeenteraad van het aangrenzende Finsterwolde overwegend communistisch georiënteerd. Deze kloof was ook in de boerderij, in de vorm van een ruimtelijke scheiding, terug te vinden. De boer en zijn familie woonden vóór, d.w.z. in de kamers van het voorhuis en de voorste kamer van het "achterhuis" (dat is het woongedeelte in de schuur), en het inwonende personeel achter, d.w.z. in de keuken en de karnruimte, die ook in het achterhuis zijn gesitueerd.

Dit personeel bestond vanaf het tweede kwart van de vorige eeuw algemeen uit een aantal (3 à 4) knechten en, meestal 2, meiden.

Tussen 1875 en 1909 werd het achterhuis vergroot (ten koste van de stalruimte), waarbij de hele achterhuisgevel werd vernieuwd. In het museum werd de aansluiting met het oudere metselwerk van de brandmuur (de scheidingsmuur tussen schuur en voorhuis) zorgvuldig gereconstrueerd (de opname is van 1977).

De laatsten sliepen in bedsteden in de keuken, de knechten in bedsteden in de karn- en de stalruimte. Een uitzondering vormde de "grote" knecht; deze woonde in de vorige eeuw in een apart huisje aan de rand van het boerenerf.

Verder verbleven er tijdens het oogstseizoen, tot in de eerste decennia van onze eeuw, nog een aantal landarbeiders op de boerderij, die in de karnruimte en in de stal werden ondergebracht.

Van dit laatste getuigen in "Kloostergare" nog de namen en initialen, die zij hebben gekerfd in de houten afscheiding van de voorste koestal.

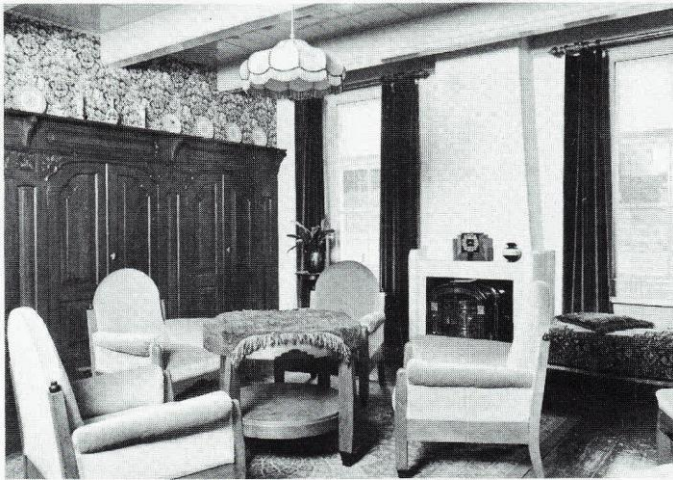
Zo tegen de laatste eeuwwisseling veranderde deze situatie, doordat het personeel zelfstandig ging wonen — de meiden het laatst. Hierdoor werd er aan de boerderij nogal wat veranderd. Het huisje van de grote knecht werd omstreeks 1875 afgebroken, en na de eerste wereldoorlog werden de successievelijk overtollig geworden bedsteden bestemd voor het opbergen van kleding, voorraadbussen met voedsel, kinderspeelgoed e.d. Waar men daarbij veel last van muizen kreeg, werden ze uitgebroken. Het wooninterieur kreeg in deze periode een meer burgerlijke allure: zo werden er in de woonkamers tegen de wanden over de oorspronkelijke tegelbekleding heen tengel en behang, en in de 30-er jaren, in plaats van de overhangende rookkappen, "moderne" betegelde schoorsteenmantels aangebracht. De tegels hiervan, gevat in portlandcement gingen overigens bij de afbraak verloren, en wij slaagden er niet in, tijdig vervangende exemplaren te bemachtigen, zodat de schoorsteenmantel er nu kaal bijstaat (afb.). Heeft iemand nog zulke tegeltjes? (zie ook de betreffende oproep elders in dit nummer). Aan het al eerder genoemde beddeschot werd toen een horizontale plank gemaakt om er sierborden op te zetten, en het oppervlak kreeg een "eikehouten" beschildering. Door de, vooral na de grote staking onder de landarbeider in Oost-Groningen in 1929, toenemende mechanisering kwamen er ook veranderingen in het bedrijfsgedeelte van de boerderij. Aan arbeidsbesparende werktuigen verschenen in de schuur o.a. schoventransporteurs, zelfbinders, elevatoren en de lange plateauwagens. Door deze werktuigen werd de oogsttijd met 2/3 verkort. De wagens werden door de lokale stel-maker op bestelling gemaakt, en door de garagehouder van velgen met auto- (en soms zelfs vliegtuig-) banden voorzien; daarmee kon met de grotere lasten beter over het land worden gereden dan met de oude smalle houten wielen.

Door de grotere lengte dan de traditionele kon met de wagens bij de uitrit van de deel, die zich oorspronkelijk vóór in de zijgevel van de schuur bewind, moeilijk worden gemanoeuvreerd. Hierom werd sedert het eind van de jaren 30 bij veel boerderijen de hoek van de schuur uitgebroken en vervangen door een schuine muur, waarin de uitrijdeuren werden geplaatst. (bij Kloostergare gebeurde dit in de jaren '50).

Als trekkracht begon men, aanvankelijk naast de paarden, de landbouwtrekker te gebruiken. Uiteindelijk leidde dit ertoe, dat ook de paardenstallen, die zich achter in de schuur bevonden, werden uitgebroken.

In deze tijd begonnen ook de openbare nutsbedrijven (gas, water, elektra) hun voorzieningen te ontwikkelen — maar hierop is "Kloostergare", door zijn afgelegen ligging, nooit aangesloten. Als gevolg

hiervan werd in de waterbehoefte op verschillende manieren voorzien. Onder de keukenvloer bevond zich een gemetselde vergaarbak, waarop met een loden leiding de koperen pomp stond. Het regenwater uit de goot werd via de filter- of "klensbakken" (*vergaarbakken*), die buiten stonden, hierin geleid. Was de put vol, dan werd de regenpijp opzij gedraaid, zodat het water in een ondiep putje terecht kwam, en vandaar via een gootje naar de gracht afgevoerd.

Interieur van de voorkamer, met de in de jaren '30 aangepaste bedsteden wand en de "moderne" schoorsteenmantel (nog zonder tegeltjes).

Na de droge zomer van 29 was er te weinig water; hierom werd in 1930 een goot aangebracht aan de deelmurkant, en ongeveer

halverwege nog een (betonnen) vergaarbak en een klensbak geplaatst.

Ten behoeve van het vee is in \pm 1910 bovenaan in de koestal een vergaarbak gemaakt, waarin het regenwater ongefilterd werd opgevangen. Via een vlotterbak werd het middels leidingen naar drinkbakken in de koestallen gevoerd. Omdat hier regelmatig te weinig water was, werd het aangevuld uit de gracht.

Dit gebeurde via een kist met gaten (om het grove vuil te filteren) en een leiding via een grote pomp, die vlak naast de deur van de karnruimte stond. Bij de pompstraat buiten tenslotte bevond zich nog een welput, waarop een houten, en vanaf de jaren '30 een gietijzeren pomp stond.

Bij de herbouw is ernaar gestreefd om de 'sporen' van de in de loop der tijden opgetreden verbouwingen aan 'Kloostergare', die in de jaren '30 nog wel, maar bij de afbraak in de jaren '70 niet alle meer konden worden aangetroffen, zorgvuldig te restaureren. Een uitzondering op de toestand in die tijd is gemaakt m.b.t. de elektriciteit. In die jaren werd algemeen zowel binnenshuis als in het bedrijf steeds meer gebruik gemaakt van elektrische apparatuur. Om de invloed hiervan op de inrichting te kunnen laten zien, is een zo authentiek mogelijk bovengronds laagspanningsnet langs de weg voor 'Kloostergare' gereconstrueerd. Een andere 'aanpassing' betreft de al genoemde schuine uitrit van de deel. In samenhang met de in de schuur tentoongestelde plateauwagens en andere werktuigen uit de beschouwde periode is deze, bij "Kloostergare" relatief laat plaats gevonden hebbende, verbouwing als het ware 'naar voren gehaald'. Zo is getracht om, geënt op de geschiedenis van déze boerderij een zo representatief mogelijk beeld te geven van de algemeen voorkomende wijze van wonen

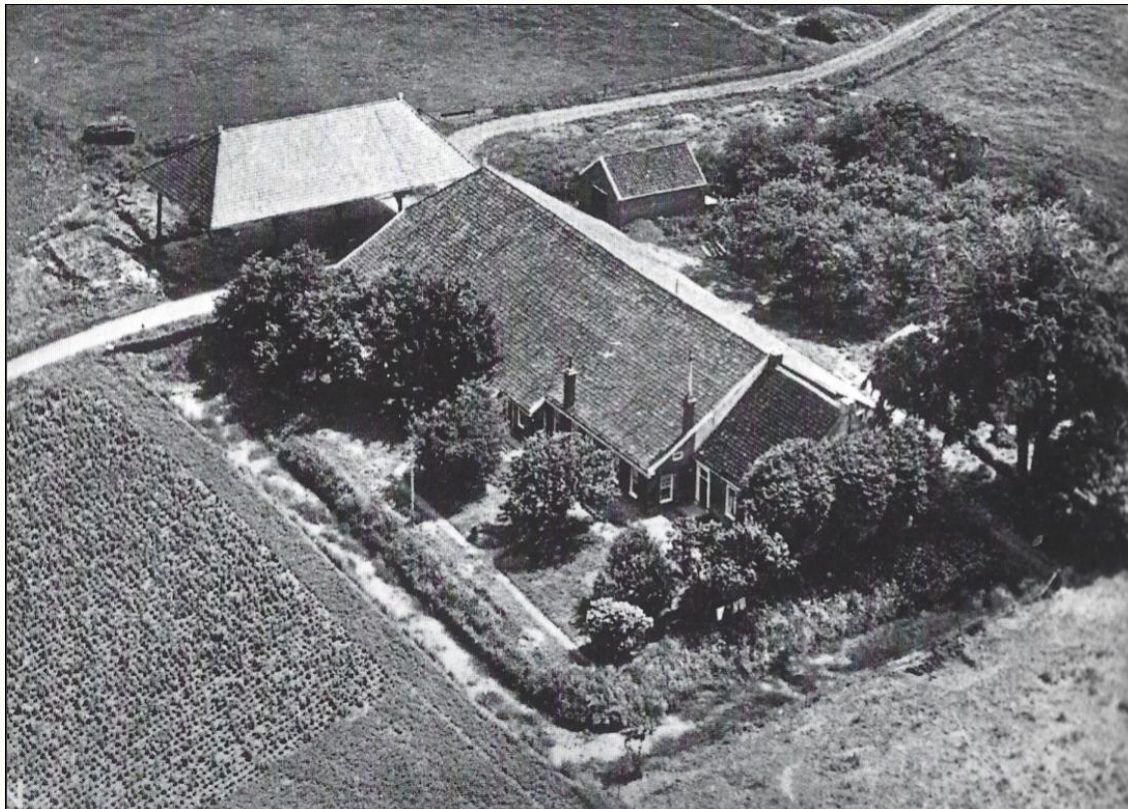
en werken in deze zo boeiende overgangperiode van het agrarische bedrijf.

.....

Jaarboek NOM 1997

Opmerking: in dit document zijn de bronnen weggelaten. Die zijn terug te vinden in de scan van het museum of in het jaarboek zelf.

Piet van Cruyningen en Hanneke Nuijten

*(afb.1) Luchtfoto van boerderij Kloostergare in Beerta, ca. 1958
(foto: Aerocamera Rotterdam)*

1. Kloostergare uit Beerta, een typische Oldambtster boerderij?

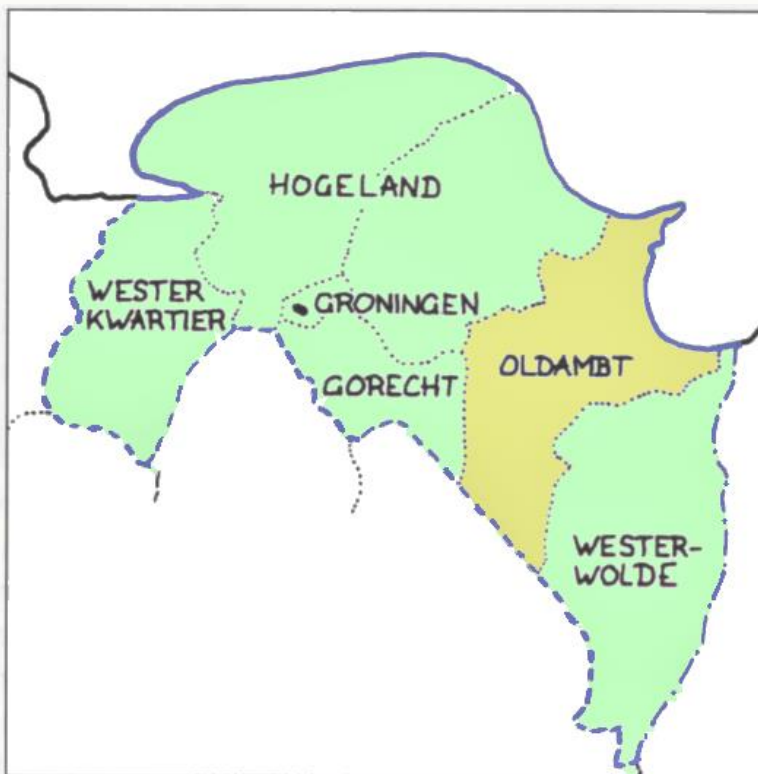
1. Inleiding

De recentelijk afgebrande boerderij Kloostergare uit Beerta in Groningen, 17 november 1995, werd in 1974 verplaatst naar het Openluchtmuseum als typerend voorbeeld van een Oldambtster boerderij (afb.1). Mogelijk zal overgegaan worden tot een herbouw van deze boerderij. Dat maakt dat opnieuw beslissingen zullen moeten worden genomen over allerhande aspecten op het gebied van de landbouwontwikkeling, de bouwhistorie en het interieur, zodat uiteindelijk de te kiezen periode zo waarheidsgetrouw mogelijk zal worden weergegeven. Ten behoeve van een wetenschappelijk correcte herbouw van het geheel zal in dit artikel worden geprobeerd zo veel mogelijk gegevens over de geschiedenis van de boerderij te achterhalen.

Voorlopig is om presentatietechnische en museale redenen gekozen voor het jaartal 1929 als uitgangspunt voor een eventuele herbouw, het jaar van de grote arbeidersopstand in het Oldambt. Het gevolg hiervan was een belangrijke verandering in de sociale verhoudingen tussen boer en arbeider, wat zijn weerslag had in het wonen en werken op de boerderij. Hoe de boerderij er omstreeks 1929 uitzag is nog maar de vraag, aangezien Kloostergare, toen zij in 1974 is verplaatst naar het

museum, hier in de vorm uit de jaren dertig/veertig is opgebouwd. Al met al levert dit diverse vragen op over de geschiedenis van de boerderij: hoe deze er in 1929 uitzag, wat er vóór en na die tijd aan is veranderd en waarom, en hoe er in deze boerderij en in het Oldambt in het algemeen al die jaren geleefd en gewerkt werd.

Tevens rijst dan de vraag, waar bij de herbouw destijds ook al een discussie over werd gevoerd, of deze boerderij nu een representatief voorbeeld is van een typische Oldambtster boerderij in een bepaalde periode. In dit artikel wordt geprobeerd op deze vragen een zo goed mogelijk antwoord te geven. Hierbij wordt met opzet de vorm genegeerd waarin de boerderij in het Openluchtmuseum heeft gestaan; we gaan in dit verhaal geheel uit van de geschiedenis van de boerderij zoals zij tot 1974 in Beerta stond. De periode vanaf de verplaatsing in dat jaar tot aan de brand in 1995 is natuurlijk ook een gedeelte van de geschiedenis, doch dit gedeelte is met de brand vrijwel geheel verdwenen. Voor de herbouw kan er nu dus met een schone lei begonnen worden.

(afb. 2) De ligging van het Oldambt in de provincie Groningen
(tekening: Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)

Het artikel is opgebouwd in twee gedeelten. Het begint met een verhaal over de landbouwhistorische en sociale ontwikkelingen. Het tweede gedeelte beschrijft de bouwhistorische ontwikkelingen. Beide gedeelten zijn weer onderverdeeld in een algemeen gedeelte over het Oldambt en een gedeelte specifiek over boerderij Kloostergare. Uitgangspunt voor het gehele artikel is het jaar 1929.

2. De landbouwhistorische ontwikkelingen

2.1 Het Oldambt in 1929

In het begin van deze eeuw was het Oldambt het meest grootschalige akkerbouwgebied van Nederland (afb. 2). In het Nieuw-Oldambt,

bestaand uit de gemeenten Beerta, Finsterwolde, Midwolda, Nieuweschans en Nieuwolda, hadden de boerderijen een gemiddelde grootte van 42 ha; 55% van de grond was er zelfs in gebruik bij bedrijven die groter waren dan 50 ha. In het uitgestrekte polderland werd hoofdzakelijk graan verbouwd (tarwe, haver en gerst), afgewisseld met koolzaad en peulvruchten. De veehouderij was in het Oldambt van weinig betekenis. De Oldambtster boer was een gespecialiseerde akkerbouwer. Alleen paarden werden in grote aantallen gehouden omdat deze de trekkracht voor het bedrijf moesten leveren.

De sociale ongelijkheid was er groot. De welvaart die de akkerbouw bracht was slechts aan een kleine groep grote boeren toegefallen. Deze leidden een comfortabel leven in hun grote, vaak paleisachtige en luxueus ingerichte woningen. De grote meerderheid van de bevolking had echter een schamel bestaan als landarbeider (afb. 3). Deze mensen moesten hard werken voor weinig geld, woonden in kleine, sobere huisjes en door hun werkgevers werd er op ze neergekeken. De verhoudingen tussen boeren en arbeiders waren dan ook slecht.

*(afb. 3) Landarbeiders bij de graanoogst in het dorp Leens
(foto: S.J. Bouma; collectie Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)*

De situatie in het Oldambt aan het eind van de jaren twintig was de uitkomst van een eeuwenlang ontwikkelingsproces van de landbouw. Dat proces en de sociale gevolgen daarvan worden hierna kort beschreven.

2.2 De ontwikkeling van de Oldambtster landbouw sedert de middeleeuwen

De basis voor de bloei van de Oldambtster landbouw is merkwaardig genoeg gelegd tijdens een serie catastrofes: de overstromingen die plaatsvonden van de veertiende tot het begin van de zestiende eeuw.

Het grootste deel van het gebied moest toen worden prijsgegeven aan de Dollard, alleen een schiereiland rond Winschoten, waarop ook het dorp Beerta gelegen was, bleef behouden. Voor de toenmalige bevolking waren die overstromingen natuurlijk rampzalig, maar op de lange termijn hadden ze ook positieve gevolgen. In de overstroomde gebieden werd een laag vruchtbare zeeklei afgezet. Door de herdijking van deze gebieden vanaf het midden van de zestiende eeuw werd het Oldambt uitgebreid met duizenden hectares uiterst vruchtbare 'Dollardklei'

Er waren wel verschillen in bodemvruchtbaarheid. De oudste bedijkingen uit de zestiende eeuw hadden de dunste kleilaag omdat ze relatief kort onder water hadden gestaan. Bovendien was hier in de loop van de tijd door uitspoeling het kalkgehalte van de klei gedaald. Gronden met een lager gehalte aan koolzure kalk zijn in het algemeen moeilijker te bewerken en wat minder vruchtbaar dan gronden met een hoog kalkgehalte. De oudste polders waren ook lager gelegen, waardoor zich problemen konden voordoen bij de afwatering. In de achttiende en negentiende eeuw heeft men deze problemen echter grotendeels opgelost door de plaatsing van poldermolens.

Het nieuw bedijkte land kwam grotendeels in handen van de bewoners van de al bestaande boerderijen. Dit was een gevolg van het in Groningen toegepaste 'recht van opstrek', dat inhield dat een grondbezitter recht had op de eigendom van de voor en achter zijn land gelegen onontgonnen gronden, voor zover gelegen binnen de verlengden van zijn zwetsloten (grensslotten). Hierdoor ontstonden de voor het Oldambt zo kenmerkende 'opstreckende heerden': boerderijen met smalle, maar vaak kilometers lange kavels.

Het recht van opstrek leidde tot een toename van de bedrijfsgrootte in de Oldambtster landbouw. Mede hierdoor zouden in dit gebied, waar rond het midden van de zeventiende eeuw het kleinbedrijf nog overheerste, de grote boerenbedrijven ontstaan die men later zo typisch vond voor het Oldambt. Er waren echter ook andere oorzaken voor die toename. In de achttiende eeuw nam overal in het Groningse kleigebied de grootte van de boerderijen toe. Veel kleine gezinsbedrijven met minder dan 20 ha land zijn toen verdwenen. Deze bedrijven werden vergroot of ze werden overgenomen door grotere boeren. De oorzaak hiervan wordt gezocht in de dalende arbeidslonen, waar vooral de grotere boeren van profiteerden en de grotere capaciteit tot investeren van de grotere bedrijven.

Ook het zogenaamde beklemrecht heeft waarschijnlijk bijgedragen aan de grote omvang van de Oldambtster boerenbedrijven. Het beklemrecht

is ontstaan in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw, toen een opzegbare tijdpacht met een veranderlijke pachtsom geleidelijk werd veranderd in een praktisch eeuwigdurende erfpacht met een onveranderlijke pachtsom. Nadat aan het eind van de achttiende eeuw de 'vaste, altoos durende, in alle liniën vererfbare beklemming' in de contracten was vastgelegd, waren de bekleemde meiers na een sluipend proces van pachters tot in feite eigenaren van hun boerderijen geworden. Ze konden hun boerderij verkopen of bezwaren met een hypotheek. Het bekleemrecht kon vererven op kinderen of verwanten in de zijlinie. In 1862 was 54% van de grond in de gemeente Beerta in het bezit van bekleemde meiers.

Formeel bleef de boerderij wel eigendom van de verpachter, maar die was gedegradeerd tot 'bloot' eigenaar. Dit hield in dat het enige recht dat hij nog overhield, dat op de jaarlijkse huur was. Omdat die onveranderlijk was, werd de waarde daarvan in de loop van de tijd steeds verminderd door de inflatie. Uiteindelijk stond de huurprijs in geen verhouding meer tot de waarde van het bekleemde goed. De bekleemde meier was dus tegen betaling van een verwaarloosbare vergoeding de facto eigenaar van zijn bedrijf. Het enige wat hij niet mocht, was het goed 'bederven, vergraven of splitsen'. Een gevolg van dit laatste was dat de opsplitsing van boerderijen, die in andere streken tot een gestage afname van de bedrijfsgrootte leidde, in Groningen veel minder voorkwam.

Gedurende de negentiende eeuw lijkt de bedrijfsgrootte in de landbouw zich te hebben gestabiliseerd. In de manier waarop de grond werd bewerkt traden in de negentiende eeuw echter grote veranderingen op. Al in de achttiende eeuw speelde de akkerbouw in de vruchtbare kleipolders van het Oldambt een belangrijke rol. Het accent lag hier sterk op de graanteelt. Toch was omstreeks 1725 nog altijd meer dan de helft (ongeveer 56%) van de landbouwgrond in gebruik als grasland. Voor de bemesting van het bouwland had men dierlijke mest nodig en dus moest men ook weiland hebben voor de veestapel. Daar kwam nog bij dat in de laag gelegen oudere polders een deel van het land wegens de slechte ontwatering onbruikbaar was als bouwland.

In de loop van de achttiende eeuw begon de oppervlakte bouwland toe te nemen. In 1807 was in het Nieuw-Oldambt al 66% van de grond in gebruik als bouwland. In de negentiende eeuw zette deze stijging door totdat uiteindelijk in 1910 96% van het cultuurareaal werd ingenomen door bouwland. Deze spectaculaire toename van de oppervlakte bouwland werd voor een deel veroorzaakt door de indijking van nieuwe polders. Deze polders waren zo vruchtbaar dat er nauwelijks bemesting nodig was en dus de veestapel en daarmee het areaal grasland beperkt konden blijven.

Een andere oorzaak van de vergroting van de oppervlakte bouwland was de betere afwatering van de oudere polders door de plaatsing van poldermolens. Hierdoor kon in deze polders meer land als bouwland in

gebruik worden genomen. Door het scheuren van een deel van het grasland ontwikkelde zich in de oudere kleipolders een wisselbouwsysteem. In dit systeem werd het land afwisselend gebruikt als bouwland en als tijdelijk grasland. Gedurende vijf jaar werd het land bebouwd met koolzaad en granen (haver, gerst, tarwe). In het laatste jaar werd er tarwe gezaaid met klaver en graszaden. Nadat de tarwe was geoogst kon zo een weide ontstaan die na een drietal jaren weer werd gescheurd en omgezet in bouwland.

Het wisselbouwsysteem leidde tot een sterke toename van de productie van akkerbouwgewassen. Het was niet alleen mogelijk het areaal uit te breiden, maar ook de fysieke opbrengsten namen toe. Dit laatste werd veroorzaakt door de verbeterde bodemvruchtbaarheid als gevolg van het geregeld omzetten van bouwland in tijdelijk grasland. Daar kwam bij dat men ondanks de afname van de oppervlakte blijvend grasland toch meer vee kon gaan houden door de goede opbrengsten van het tijdelijke grasland. Zodoende kon de rundveestapel in het Nieuw-Oldambt toenemen van 4070 stuks in 1807 tot 5717 in 1862. Men kreeg hierdoor de beschikking over meer mest, zodat de opbrengsten verder konden worden opgevoerd.

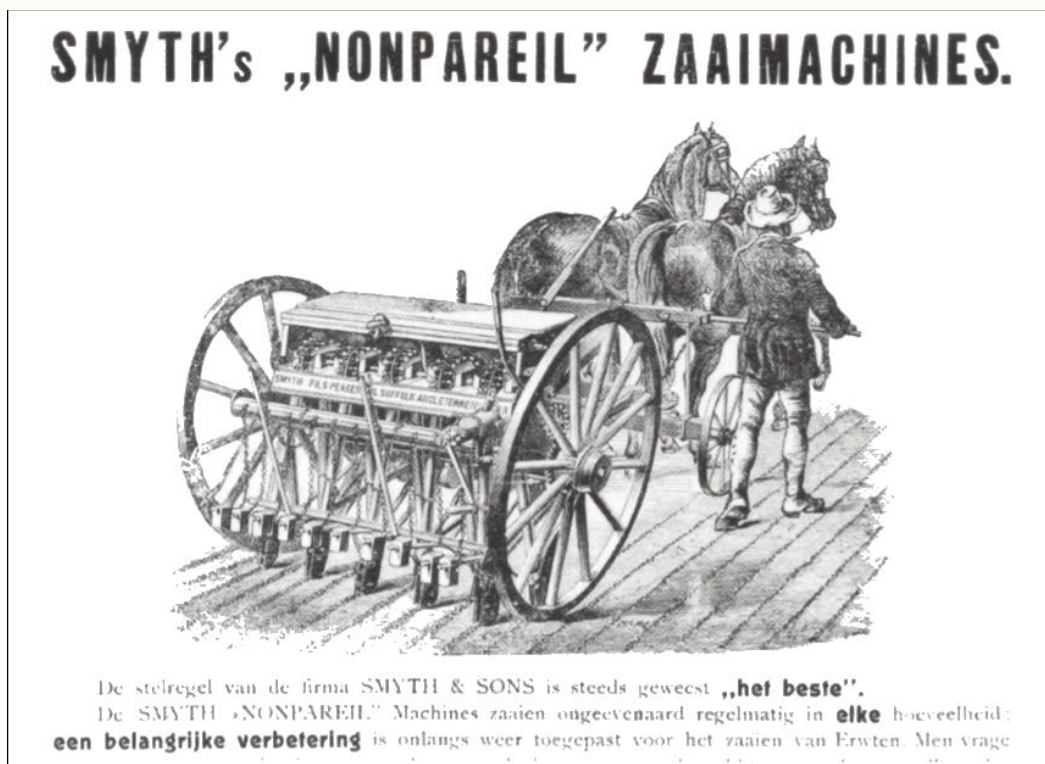
In de eerste helft van de negentiende eeuw werd in de Groninger landbouw ook steeds vaker rijenteelt toegepast. Door gewassen op rijen in plaats van breedwerpig met de hand te zaaien, kon men het onkruid gemakkelijker wieden. Rond 1860 werd ongeveer 31% van de gewassen op rijen gezaaid. Ook dit leidde tot hogere opbrengsten van akkerbouwgewassen. Door de introductie en verspreiding van het wisselbouwsysteem en de rijenteelt werd Groningen in de negentiende eeuw het modernste en productiefste landbouwgebied van Nederland. Binnen de provincie was het Oldambt het belangrijkste landbouwgebied.

Ondanks de versterking van het akkerbouwgedeelte van het bedrijf bleef het Oldambtster boerenbedrijf tot het laatste kwart van de negentiende eeuw toch een gemengd bedrijf. We zagen in het voorgaande al dat tot 1862 de rundveestapel zelfs toenam. Zolang dierlijke mest vrijwel de enige meststof was, was inkrimping van de veestapel niet mogelijk. Dit veranderde echter in de tweede helft van de negentiende eeuw door het ter beschikking komen van kunstmest. Vooral na 1890 werd steeds meer kunstmest gebruikt. Dit betekende dat het niet langer nodig was rundvee te houden voor de productie van mest. Verkleining van de veestapel werd ook aantrekkelijk door de toegenomen waarde van het stro. Door de stichting van strokartonfabrieken in Groningen vanaf 1869 kwam er steeds meer vraag naar stro. De stroprijs steeg daardoor en het werd voordeliger stro te verkopen aan de industrie dan het op het eigen bedrijf te gebruiken als veevoer en voor het maken van mest. De verkoop van stro was voor de boeren des te belangrijker vanwege de daling van de graanprijzen tijdens de agrarische depressie van 1878 - 1895.

De opbrengst van de stroverkoop compenseerde enigszins het verlies aan inkomsten. Aan het eind van de negentiende eeuw werd de veestapel in het Oldambt derhalve sterk ingekrompen. In het Nieuw-Oldambt werd de rundveestapel tussen 1862 en 1910 bijna gehalveerd. Het aantal paarden nam in deze periode echter nog fors toe vanwege de introductie van door paarden getrokken machines.' De Oldambtster boer was aan het begin van de twintigste eeuw vrijwel een zuivere akkerbouwer geworden.

De eerste sporen van mechanisatie in de Oldambtster landbouw treffen we al aan in het begin van de achttiende eeuw. In 1700 wordt in Nieuwolda voor het eerst een wanmolen vermeld, een werktuig waarmee graan kan worden geschoond. Vanaf 1711 wordt ook de dorsrol vermeld.' Deze arbeidsbesparende werktuigen werden waarschijnlijk ingevoerd om de loonkosten te drukken onder de slechte economische omstandigheden in de eerste helft van de achttiende eeuw.

Vanaf 1860 kwam de mechanisatie van de landbouw in het Oldambt echt op gang. Toen werden de eerste door paarden getrokken rijenzaaimachines (afb. 4) en schoffelmachines aangeschaft.'

(afb. 4) Rijenzaaimachine, ca. 1880 (uit: Uitgegeven prijscouranten van de firma Massee & Zoon, Goes, 1891-1908; collectie Nederlands Openluchtmuseum), zie 2.20 Loods Goes

Na aanpassing van deze machines aan de Groningse omstandigheden kwamen ze snel algemeen in gebruik. In hun streven naar een zo efficiënt mogelijke productie begonnen de Oldambtster boeren vanaf 1883 ook stoomdorsmachines aan te schaffen (afb. 5). Ook deze werden snel algemeen aanvaard. De mechanisatie van het zichten en binden van

*(afb. 6) Zelfbinder (foto: S.J. Bouma;
collectie Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)*

2.3 Sociale ontwikkelingen

In de zeventiende eeuw had de samenleving in het Oldambt waarschijnlijk nog een vrij egalitair karakter. De bevolking bestond grotendeels uit kleine en middelgrote boeren. Door het verdwijnen van het gezinsbedrijf kwam daar in de loop van de achttiende eeuw verandering in. De grond kwam in het bezit van een kleine groep gegoede boeren. De kloof tussen deze boeren en de groeiende groep arbeiders werd steeds groter.

Aan het begin van de negentiende eeuw was de kloof nog niet onoverbrugbaar. Boeren hielpen toen arbeiders zelfs nog bij het vormen van kleine boerenbedrijfjes door land aan ze te verkopen of verhuren. Die boeren deden dat deels uit eigenbelang - om te besparen op lonen en armenzorg - maar ook religieuze motieven speelden een rol: een vrome huisvader moest voor zijn gezin kunnen zorgen. De meeste Oldambtster landarbeiders hadden de beschikking over wat landbouwgrond. In 1910 waren er in het Nieuw-Oldambt 1472 arbeiders die minstens 5 are land gebruikten. Gemiddeld beschikten deze arbeiders over 33 are landbouwgrond.

Uit de hiervoor beschreven mechanisatie en veranderingen in teeltmethoden blijkt dat de Oldambtster landbouwer in de negentiende eeuw steeds meer een kapitalistische ondernemer werd. In zijn gedachten moest het geloof der vaders steeds meer plaats maken voor het economisch liberalisme. Daaruit vloeide voort dat arbeiders steeds meer als zakelijke productiefactoren werden beschouwd. Als met andere

productiefactoren betere resultaten konden worden bereikt, werden arbeiders afgedankt.

Aanvankelijk pakten de veranderingen in de landbouw nog niet zonder meer ongunstig uit voor de arbeiders. Zo werd door de introductie van de rijenteelt de werkgelegenheid voor vrouwen en kinderen vergroot: in op rijen gezaaide gewassen werd veel meer gewied en dat was werk voor vrouwen en kinderen.' De werkgelegenheid voor mannen begon echter al omstreeks het midden van de negentiende eeuw te verslechteren. Boeren begonnen steeds meer de inwonende knechten en vaste arbeiders te vervangen door dagloners. Hierdoor hoefden ze minder loon te betalen. Dagloners hoefden slechts te worden betaald voor het aantal dagen dat ze werkelijk hadden gewerkt; vast personeel moest het hele jaar door worden betaald. Voor de arbeiders betekende dit vooral een vermindering van werkgelegenheid - en dus van inkomsten - in de winter.

Het mechanisatieproces zorgde voor een verdere verslechtering.

Schoffelmachines deden de behoefte aan vrouwen en kinderen voor het wieden verminderen. Dorsmachines hadden een verdere achteruitgang van de hoeveelheid winterwerk voor mannen tot gevolg. Het dorsen kon in een kortere periode worden geconcentreerd en nam niet meer zoals voorheen de hele winter in beslag. Vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw werden de vele zichters van graan vervangen door enkele zelfbinders. De verkleining van de veestapel had weer gevolgen voor de werkgelegenheid voor vrouwen. Doordat het aantal melkkoeien tot een minimum werd teruggebracht, waren er steeds minder meiden nodig voor de zuivelbereiding.

In de loop van de negentiende eeuw veranderde de werkgelegenheidsstructuur in het Oldambt grondig. Werd aan het begin van die eeuw het merendeel van het werk nog verricht door inwonende knechten en meiden en uitwonende vaste arbeiders, honderd jaar later deden dagloners vrijwel al het werk en waren van de eens zo talrijke dienstboden nog hooguit twee meiden overgebleven. De arbeiders hadden minder en onregelmatiger werk gekregen, de boeren waren door de toename van de productiviteit rijker geworden. De afstand tussen boeren en arbeiders was verder vergroot.

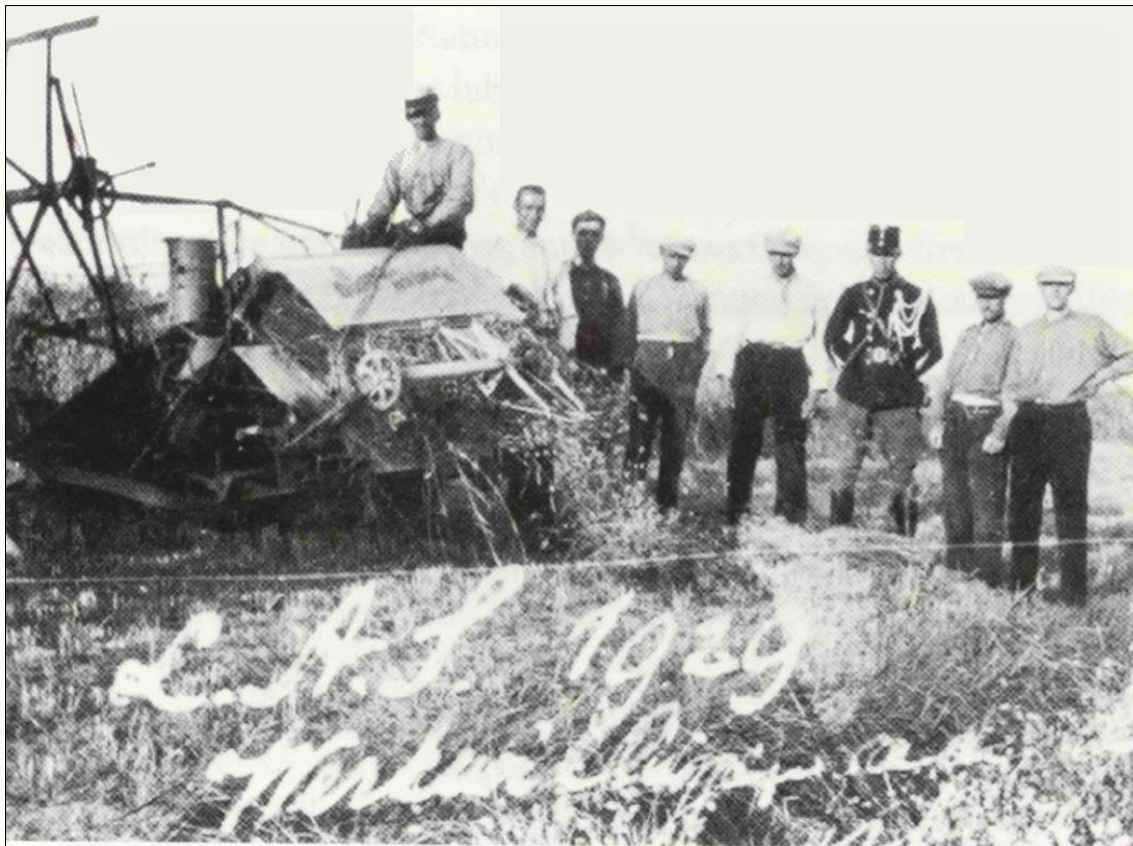
Niet alleen de economische ontwikkeling droeg bij aan de toenemende afstand tussen boeren en arbeiders, ook culturele veranderingen speelden een rol. Door hun toenemende welstand konden de Oldambtster boeren het zich veroorloven er een luxere, meer burgerlijke levensstijl op na te houden. Ze neigden er steeds meer toe zich door hun verfijnde manier van leven af te zetten tegen de 'verwilderde' arbeiders. Dit leidde er ook toe dat het inwonend personeel, voor zover nog aanwezig, steeds meer werd afgescheiden van het boerengezin. De meiden werden verbannen naar een klein hokje bij het karnhuis en soms ging men zelfs zo ver om ze onder te brengen in een stookhut. Al in 1868 sprak Geertsema over 'twee huishoudingen onder één bestuur'.

2.4 Sociale onrust

Het is niet verwonderlijk dat de verhoudingen tussen arbeiders en boeren slechter en slechter werden. Al in 1872 werd over de verhouding tussen boeren en arbeiders opgemerkt: 'Beide wantrouwen elkander. Soms haten zij elkander wederkerig. Vanaf het eind van de negentiende eeuw had men in het Oldambt regelmatig te maken met sociale onrust. In 1890/1891 moest het leger worden ingezet om een revolutionaire beweging van arbeiders neer te slaan, in 1907, 1919 en 1929 staakten de landarbeiders. Het Oldambt werd berucht vanwege de slechte relatie tussen boeren en arbeiders. De oorzaak hiervan was niet dat de arbeiders in het Oldambt het slechter hadden dan elders. Doordat ze meestal in het bezit waren van een eigen bedoeninkje waren ze zelfs beter af dan hun collega's op het Hogeland (het gebied ten noorden van de stad Groningen). Knottnerus merkt dan ook op dat het niet zozeer de armoede, maar het gevoel van onrecht was dat de arbeiders in opstand bracht.

Na het eerste arbeidsconflict in 1907 werden de confrontaties tussen boeren en arbeiders steeds grootschaliger en langduriger. Dit werd mede veroorzaakt door de steeds hogere organisatiegraad van beide partijen. Na de staking van 1907 hadden de boeren zich georganiseerd in de Bond van Werkgevers in het Landbouwbedrijf. Het ledental van de (socialistische) Moderne Bond van Arbeiders in het Landbouw-, Tuinbouw- en Zuivelbedrijf steeg na 1910 fors.

In 1929 kwam het tot de ultieme confrontatie. Na afwijzing door de werkgevers van een eis tot loonsverhoging riep de Moderne Bond een staking uit. De staking begon op 1 mei, aan het begin van het drukste seizoen, zodat de boeren maximaal onder druk konden worden gezet. De staking breidde zich uit over het grootste deel van het Oldambt, half mei waren er al 3.700 stakers? Doordat beide partijen vastbesloten waren de macht van de ander te breken, duurde de staking zeer lang. De gemoederen liepen hoog op, vooral nadat op 28 mei bij een opstootje in Finsterwolde een omstander door de marechaussee werd neergeschoten. Door gebruik te maken van 'onderkruipers' (stakingsbrekers) (afb. 7), voor het grootste deel afkomstig uit andere delen van het land, slaagden de werkgevers erin de oogst binnen te halen. De Moderne Bond besloot daarop in te stemmen met een compromisvoorstel van een bemiddelaar en verklaarde de staking tegen de wil van de meeste stakers voor beëindigd.

(afb. 7) 'Onderkruipers' bij Noordbroeksterhamrik tijdens de staking van 1929 (foto: collectie Rijksarchief Groningen)

Na 1929 hebben er geen grote stakingen meer plaatsgevonden. Door het uitbreken van de grote depressie (de crisistijd van de jaren dertig) waren de economische omstandigheden zo verslechterd dat looneisen niet meer realistisch waren. Na de depressie volgde voor de boeren geen terugkeer naar de goede dagen van weleer. Het Oldambt werd een agrarisch probleemgebied. Terugkijkend kunnen we stellen dat in 1929 een omslag heeft plaatsgevonden. De grote staking was een laatste stuip trekking van het 'oude' Oldambt. In 1929 begonnen de Oldambtster boeren aan de lange weg bergafwaarts.

Nadat Groningen zich in 1594 had aangesloten bij de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën, werden de bezittingen van de kloosters in het gewest door de Staten van Stad en Lande geconfisqueerd. Tot deze kloostergoederen behoorde ook Kloostergare, een goed van 180 deimt (ongeveer 90 ha) gelegen op de Zandhoogte nr. 10 bij Beerta. Tot 1594 was het eigendom van het norbertijner vrouwenklooster bij Heiligerlee. Bij de verdeling van de kloostergoederen in 1618 werd Kloostergare toebedeeld aan de stad Groningen.

Sinds 1634 werd het oude Kloostergare in twee gedeelten van elk 90 deimt verhuurd. Waarschijnlijk was het goed echter al eerder in twee delen gesplitst, want al vanaf 1612 werd de huur steeds door twee huurders betaald. De boerderij die later bekend zou staan als Kloostergare, had blijkens een opmeting uit 1638/39 een oppervlakte

van 83 3/4 deimt (ongeveer 42 ha). Deze oppervlakte is sedertdien vrijwel onveranderd gebleven tot in de jaren twintig van de twintigste eeuw. Toen pas werd het bedrijf door het bijpachten van wat land uitgebreid tot 47 ha. De hiervoor gesignaleerde tendens tot bedrijfsvergroting in het Oldambt gedurende de zeventiende en achttiende eeuw is dus aan Kloostergare voorbijgegaan. Dat neemt niet weg dat Kloostergare met haar omvang van 47 ha omstreeks 1929 ook naar Oldambtster maatstaven nog steeds een respectabel bedrijf was.

Kloostergare was gelegen in een van de oudste bedijkingen in het Oldambt. De gebouwen lagen op een zandhoogte, het land bestond uit klei. Totdat er vanaf de achttiende eeuw poldermolens werden gebouwd, zal de grond van Kloostergare door de slechte ontwatering van lagere kwaliteit zijn geweest. Na de verbetering van de afvoer van het hemelwater en de introductie van het wisselbouwsysteem zullen de opbrengsten ongetwijfeld zijn verbeterd. Hoe er in de achttiende eeuw op Kloostergare werd geboerd, weten we niet. We kunnen echter aannemen dat de praktijk hier niet wezenlijk zal hebben verschild van die op de nabijgelegen en ongeveer even grote boerderij van Jan Bontkes te Ulsda, waarvan wèl gedetailleerde gegevens bewaard zijn gebleven. Uit diens boekhouding blijkt dat de akkerbouw het belangrijkste onderdeel van zijn bedrijf was: in de periode 1741 - 1780 haalde hij zo'n 90% van zijn inkomsten uit de akkerbouw. Ook Kloostergare zal dus in de achttiende eeuw al hoofdzakelijk akkerbouwbedrijf zijn geweest.

Zoals op vele boerderijen in het Oldambt rustte ook op Kloostergare een beklemming. Van de beklemming wordt voor het eerst melding gemaakt in 1620. In 1804 hebben de toenmalige bewoners Tammo Karsijns en Grietje Amelings de 'vaste altoos durende beklemming' van Kloostergare voor 8.000 gulden gekocht van de stad Groningen. Mogelijk hebben zij hun rechten willen laten vastleggen omdat ze in 1796 een grote investering in het bedrijf hadden gedaan door de bouw van een nieuwe behuizing.

In 1819 hebben de kinderen Karsijns de boerderij verkocht aan Harbert Elzes Bruggen en zijn vrouw Heike Egges. Blijkens een kohier uit 1828 woonden toen op Kloostergare het echtpaar Bruggen, hun zes kinderen, twee knechten en twee meiden." De familie Bruggen vertrok in 1830, waarna de boerderij in het bezit kwam van Helenius Dethmers en Aaltjen Derks Evers. Zij woonden op een boerderij bij Eexta en hebben dus zelf niet op Kloostergare gewoond. Misschien heeft er een zetboer gewoond of werd de boerderij beheerd door de arbeider die in het huisje bij de boerderij woonde. Al in 1838 verkocht Dethmers Kloostergare aan Freerk Pieters Haan en Haike Tammes Dijksterhuis. Freerk Haan had een groot gezin, in 1851 waren er acht kinderen. Omdat er ook nog wel het nodige personeel zal zijn geweest, zullen er toen op Kloostergare veertien à vijftien mensen hebben gewoond.

In 1866 kwam de boerderij in het bezit van de familie Koster. Harm Freerks Koster, afkomstig van Ulsda, en zijn vrouw Haikoliena Wirtjes,

kochten toen de boerderij. Harm Koster heeft rond 1875 het arbeidershuis bij de boerderij laten slopen. Omdat zo'n arbeidershuis bestemd was voor een vaste arbeider, wijst de sloop van dat huis erop dat Koster evenals vele andere Oldambtster boeren steeds meer werk liet verrichten door dagloners in plaats van vaste arbeiders.

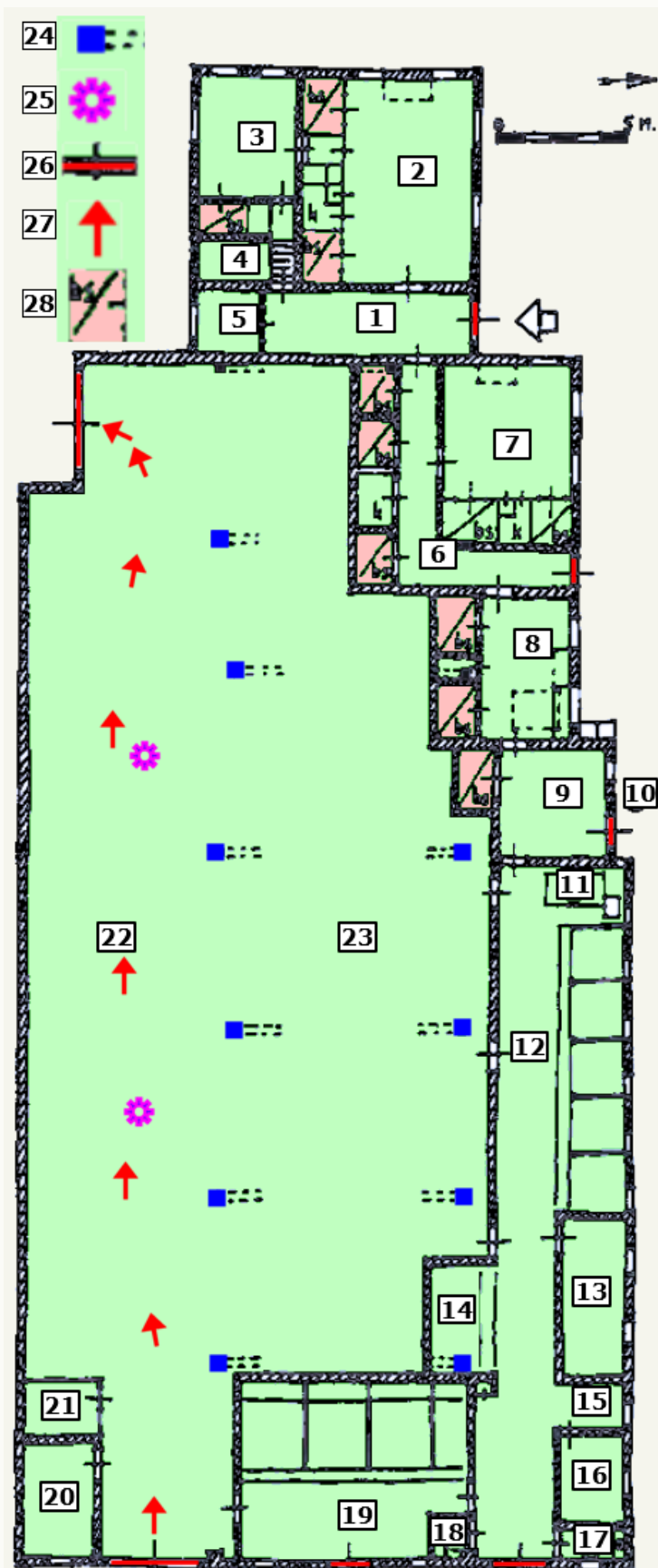
Dat de welstand van de familie Koster evenals die van andere Oldambtster boerenfamilies toenam, blijkt uit het feit dat Harm Koster de eerste bewoner van Kloostergare was die een zoon kon laten studeren. Zijn oudste zoon werd predikant. De tweede zoon, Wirtjo Jan Koster, trouwde in 1904 met Eppien Velema en volgde zijn vader op. In 1911 werd hij ook eigenaar van de boerderij. We kunnen aannemen dat ook op Kloostergare in deze tijd de productie van voor de industrie belangrijk was geworden, omdat in 1909 een kapschuur voor de opslag van stro werd bijgebouwd. Wirtjo Jan Koster had een veel kleiner gezin dan eerdere bewoners: het bestond slechts uit man, vrouw, één kind en twee dienstmeiden. In 1930 verliet Wirtjo Jan Koster de boerderij en verpachtte hij het bedrijf aan zijn enige zoon Harm Freerk, die in hetzelfde jaar trouwde met Jantje Olsder.

Omdat in 1930 een landbouwtelling is gehouden, weten we goed hoe het bedrijf er toen uitzag. Het bestond uit 43 ha bouwland en 4 ha grasland. Het was een akkerbouwbedrijf waar vooral tarwe, gerst, haver en koolzaad werden verbouwd. De omvang van de rundveestapel was minimaal: slechts één melkkoe, acht stuks jongvee en drie kalveren. Belangrijker waren ongetwijfeld de zeven werkpaarden, die alle trekkracht voor het bedrijf leverden. Daarnaast was er nog wat kleinvee: twee varkens, vijftig kippen en twee eenden.

In 1949 heeft de familie Koster Kloostergare verlaten. De boerderij werd verkocht aan Jacobus Cornelis Vermue uit het Zeeuwse 's-Heer Arendskerke, waarna er twee zonen en twee dochters van Vermue kwamen wonen. De jongste zoon, Cornelis Nicolaas Vermue, trouwde in 1956 met Gertrude Rijk en nam toen het bedrijf over. Zijn zusters en broer waren inmiddels vertrokken. De familie Vermue heeft de rundveestapel flink uitgebreid. Mogelijk kan dat worden verklaard uit hun Zeeuwse afkomst. Het Zeeuwse boerenbedrijf was minder gespecialiseerd op de akkerbouw dan het Groningse. In 1962 kocht Vermue de naastgelegen boerderij, waarmee de twee delen van het oude goed Kloostergare na 350 jaar weer werden samengevoegd. Zes jaar later verliet de familie Vermue Kloostergare. Het bedrijf werd voortaan geëxploiteerd vanuit de gebouwen van de andere boerderij. Aan het bestaan van Kloostergare als zelfstandig boerenbedrijf was een eind gekomen.

3. De bouwhistorische ontwikkeling

3.1 Situatie boerderij, bewoning en bedrijf omstreeks 1929

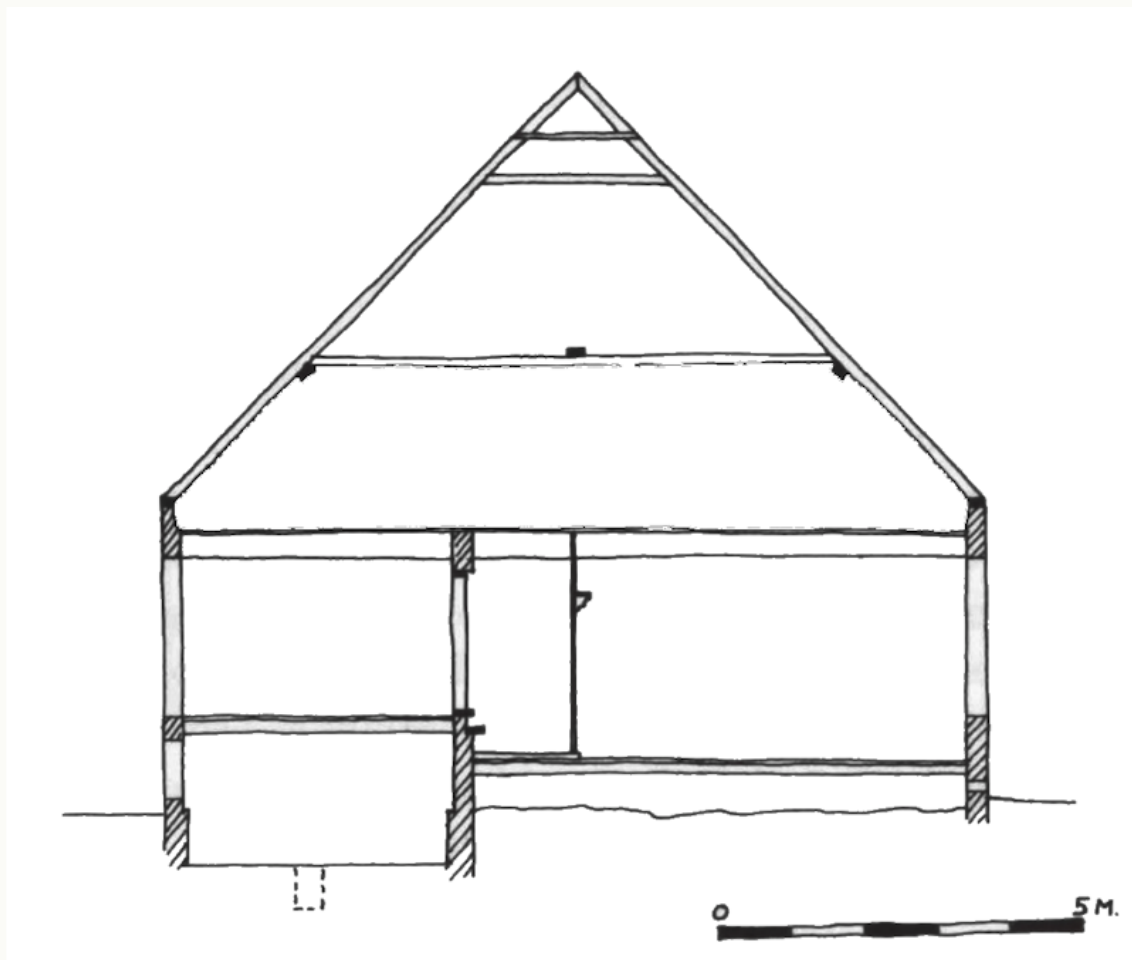

Plattegrond boerderij Kloostergare te Beerta omstreeks 1929
(tekening**(bewerkt)**: Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)

1. gang voorhuis
2. woonkamer voorhuis
3. opkamer (4-kelder)
4. spekkamer
5. kinderslaapkamertje
6. gang achterhuis
7. woonkamer achterhuis
8. keuken
9. spoelruimte / karnhok
10. pompstraat
11. vergaarbak
12. koegang
13. merriehok
14. jongveestail is voerhok
15. voerhok
16. varkensstal
17. plee familie
18. plee personeel
19. paardenstal
20. kalverstal
21. turfhok
22. deel
23. tasruimte
24. stijl / staander
25. plek voor paal voor dorskegel
26. ingangen
27. rijrichting wagens
28. bedsteden

Hoe zag boerderij Kloostergare in Beerta eruit in 1929 en hoe werd er destijds gewoond en gewerkt? De boerderij lag nogal afgelegen, op een omgracht erf, met een mooi aangelegde tuin. Achter op het erf waren een mestvaalt en een tweetal schuren. De kleinste, stenen schuur werd gebruikt als jongveestal, de grootste houten schuur was een zogenaamde kapschuur, en deed dienst als opslag voor stropakken, opgeslagen voor transport naar de strokartonfabriek.

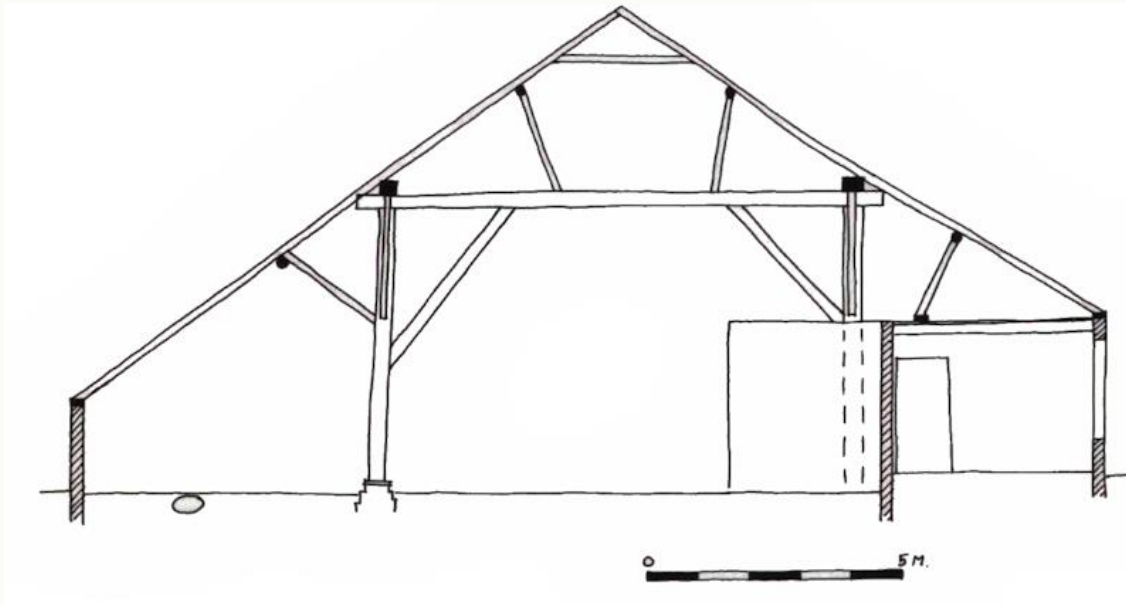
De boerderij zelf bestond uit een voorhuis en een eraan gekoppeld achterhuis, beide onder een aparte kap (afb. 8 vorige pagina). Het geheel had een lengte van zo'n 50 meter, het bedrijfsgedeelte was 23 meter breed en wel 9 meter hoog. Het voorhuis had een enkelvoudige balklaag, gedragen door hoge gemetselde muren (afb. 9).

(afb. 9) Dwarsdoorsnede voorhuis, gezien naar het westen
(tekening: Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)

Het had één verdieping met een zolder, en mogelijk voorheen daarboven nog een tweede zolder. Deze zogenaamde zaadzolders werden gebruikt voor de opslag van gedorst graan. De constructie van het achterhuis bestond uit zeven dekbalkgebinten, gefundeerd op veldkeien, met daarover een sporenkap, dragend op de veel lagere gemetselde muren (afb. 10). Het pannengedekte dak was aan de onderzijde voorzien van kippengaas met asfaltpapier, wat bedoeld was

tegen het doorvallen van kapotte dakpannen en het doorwaaien van sneeuw.'

(afb. 10) Dwarsdoorsnede achterhuis, gezien naar het westen
(tekening: Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)

De boerderij lag met haar voorgevel naar het westen, de ingang naar het woongedeelte was aan de noordzijde van het voorhuis. Wanneer we binnengingen door de grote dubbele voordeur kwamen we uit in een dwarsgang. Rechts in deze gang bevond zich een deur naar de woonkamer. Hier was een grote schouw aanwezig tegen de voorgevel, met daaronder een groene vulkachel met tegelmotief. Ten behoeve van een verbeterd wooncomfort was in deze kamer een houten vloer aangebracht op de oorspronkelijke (koude) tegelvloer. Tevens waren hiertoe de wanden voorzien van een betengeling met behang. De grote schuifvensters waren voorzien van vensterbanken en konden aan de binnenzijde worden afgesloten met opvouwbare houten blinden. Aan één zijde in deze kamer bevond zich een groen geschilderde houten bedstedenwand, welke fraai geprofileerd was met gesneden lofwerk (afb. 11). Hierachter bevonden zich links en rechts twee bedsteden, en in het midden een servieskast en een inloopkast die gebruikt werd als opslag voor kleding. Hiervoor werd in die tijd ook de rechterbedstede gebruikt, in de linker slaap nog wel eens een logé. De familie sliep zelf al niet meer in de bedsteden, ze hadden een ouderslaapkamer ingericht in de opkamer en een kinderslaapkamertje afgescheiden in de gang. Een vijfde deur in de bedstedenwand vormde via een trapje een toegang tot de opkamer.

(afb. 11) Beddenschot uit 1797 in de woonkamer van het voorhuis, 1972

Zoals gezegd deed de opkamer dienst als ouderslaapkamer. Ook hier bevond zich een bedstedewand met één bedstede en achter de andere deur een doorgang naar de gang, via een trapluik boven de keldertrap. Naast dit trapluik vond men de spekkamer, hier werd voorheen het gerookte spek bewaard in een zogenaamde spekkist. In deze tijd echter werd de spekkist al niet meer gebruikt, het spek werd met zout in zogenaamde 'Keulse' potten op de zolder bewaard. Onder de opkamer bevond zich de kelder met een vlakke houten zoldering. Achter in de gang, naast de trap naar de opkamer, was door middel van een houten wandje met een dubbele glazen deur een klein kinderslaapkamertje afgescheiden.

Een deur aan de andere kant van de gang gaf toegang tot het achterhuis. Het voorste gedeelte hiervan werd ook door de familie als dagelijkse woonruimte gebruikt. Via de achtergang, die een eigen deur naar buiten had, kwam men in een tweede woonkamer, met eveneens een grote schouw met kachel. Net als in de woonkamer van het voorhuis konden de ramen afgesloten worden door opvouwbaar blinden en was er een houten vloer over de tegelvloer aangebracht. Ook hier was een bedstedenwand aanwezig, met een zelfde indeling als die in de woonkamer van het voorhuis. De inloopkast had hier een verhoogde vloer waaronder tot 1925 het geld werd bewaard. De rechter bedstede werd in deze tijd al niet meer als zodanig gebruikt, hier werden voorraadbussen met bonen, koffie, thee en dergelijke opgeslagen. De

bedstede aan de linkerzijde werd nog tot 1937 gebruikt, en deed daarna dienst als speelhof voor de kinderen. Ook in de achtergang was een drietal bedsteden aanwezig, met daartussen een kast voor een kapstok. Doch ook deze bedsteden waren in 1929 al niet meer als bedstede in gebruik, maar dienden nu voor de opslag van lompen en oud papier en dergelijke.

Vanuit de achtergang kwam men in de keuken. Deze keuken en de hierachter liggende ruimtes werden gebruikt door het personeel. In de keuken bevonden zich dan ook twee bedsteden, waar de beide meiden sliepen. Ook is hier een grote schouw aanwezig, waaronder een zwarte kookkachel stond waar het eten op werd bereid. Naast het fornuis was een aanrecht, gemaakt van hout bekleed met zink.

Boven de eveneens met zink beklede spoelbak was een koperen pomp aangebracht. Met deze pomp kon men via een loden leiding water oppompen uit de gemetselde put onder de houten keukenvloer. Deze put werd gevuld door regenwater dat vanaf het dakvlak door een dakgoot werd opgevangen. Via de filter- of 'klens'bakken, die buiten tegen de gevel stonden, werd deze waterput gevuld. Als de put vol was dan werd de regenpijp weggedraaid, zodat het water eenvoudigweg via een goot de gracht in liep. De dakgoot ter plaatse was dus met name bedoeld voor de opvang van het regenwater voor persoonlijk gebruik, het dakvlak aan de andere (zuid)zijde had dan ook in deze tijd geen dakgoot.

Vanuit de keuken kwamen we in de spoelruimte of het karnhok, deze ruimte werd gebruikt voor het spoelen van melkflessen en keukengerei, en voor het karnen van de melk tot boter en karnemelk. De spoelruimte had een eigen deur naar buiten, die uitkwam op de verharde pompstraat. Hier bevond zich een welput met een houten pomp daarboven, voor het oppompen van het spoelwater. Grenzend aan de spoelruimte was eveneens een bedstede aanwezig, die eertijds gebruikt werd door de inwonende knecht, maar die nu leeg stond. Het personeel bestond in deze tijd nog maar uit twee meiden, een 'grote' voor het melken van de koe en het zware huishoudelijke werk, en een 'kleine' voor het lichtere huishoudelijke werk en het verzorgen van de kinderen. Welgeteld waren er ooit dus maar liefst twaalf bedsteden voor de familie en het personeel beschikbaar. Rijke boerenfamilies in het Oldambt telden in vroeger tijden veel kinderen en veel bedienden.

Een deur in de spoelruimte gaf toegang tot het stalgedeelte, met drie toegangsdeuren naar de deel. Direct links was een gemetselde vergaarbak aanwezig. Hierin werd het regenwater ongefilterd opgevangen en via een vlotterbak en leidingen naar de drinkbakken voor het vee getransporteerd. Achter deze vergaarbak bevonden zich de verhoogde koestanden langs de zijgevel met een diepe grup voor de opvang van de mest. Hierin stonden de koeien, zoals overal in het noordelijk kustgebied, opgesteld met de koppen naar de muur. Deze koestanden waren, evenals de paardenstallen, aan de bovenzijde voorzien van houten sierbogen, iets dat typerend was voor Groningen.

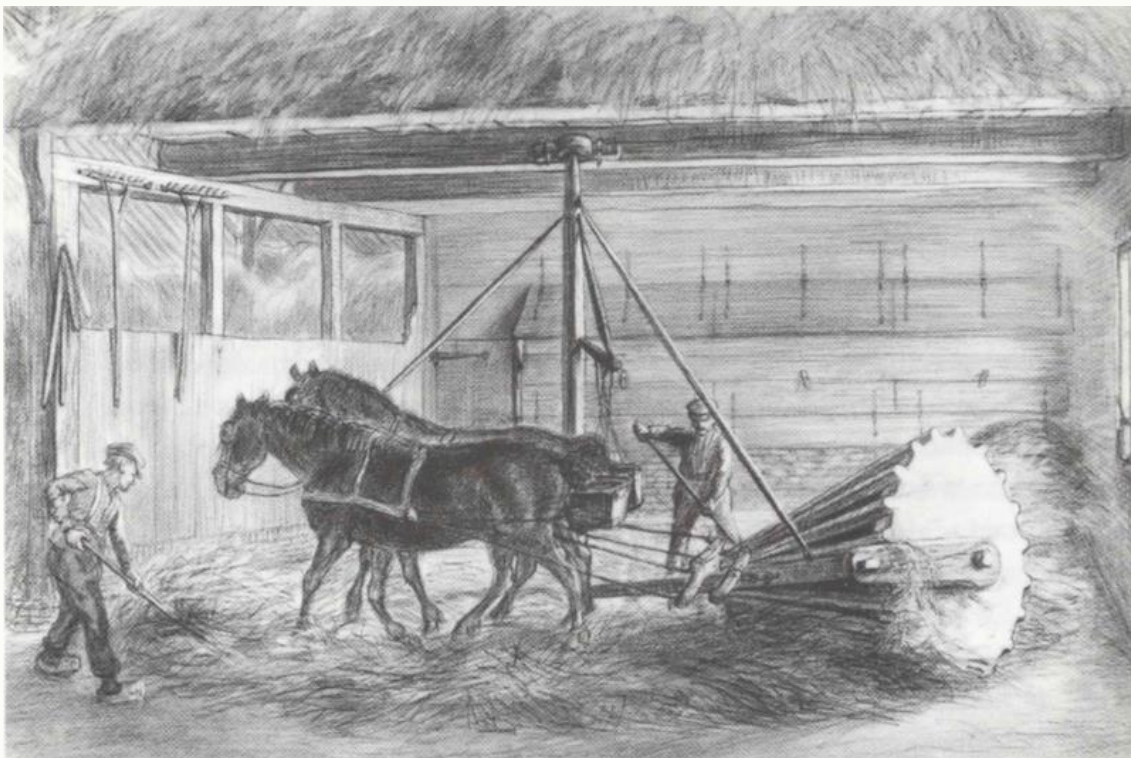
Achter de koestanden waren achtereenvolgens een merriehok (voor merrie met veulen), een voerhok, een varkenshok en een plee afgescheiden. Boven deze hokken bevonden zich de kippenleghokken. Er waren twee plees aanwezig, de reeds genoemde langs de zijgevel werd gebruikt door de familie, de ertegenover liggende was bedoeld voor de arbeiders. Tegenover het merriehok vond men een jongveestal met eveneens een grup.

Langs de achtergevel bevond zich de paardenstal, met drie standen voor elk twee paarden en een enkele stand voor één paard. De paarden (zware Groningse paarden, later Belgische trekpaarden) stonden hierin met de koppen naar de deel (afb. 12).

(afb. 12) De Groningse werkpaarden voor de achtergevel in 1941, met de deeldeuren nog in de oorspronkelijke toestand

Achterlangs de paarden voerde een gangetje naar de deel. Hier was in de tegenovergelegen hoek nog een kalverstal afgescheiden, met daarnaast een hok voor de opslag van turf, wat diende als brandstof. De deel of dorsvloer lag in de zijbeuk aan de zuidzijde. Deze was toegankelijk door een tweetal grote dubbele deeldeuren, één in de achtergevel en één in een krimp in de zijgevel vlak achter het voorhuis. De volgeladen oogstwagens konden daardoor vanaf de achtergevel de deel op rijden om te worden gelost, en aan de voorzijde de deel weer verlaten. De hoge middenbeuk werd gebruikt als tasruimte voor de oogst. Deel en tasruimte waren in 1929 vermoedelijk nog voorzien van een lemen vloer. Het dorsen gebeurde op de deel, door middel van het ronddraaien van de kegeldors of dorsrol (afb. 13).

*(afb. 13) Dorsrol (tekening van Ids Wiersma [1878-1965];
collectie Landbouwmaatschappij Friesland-Flevoland)*

Dit arbeidsbesparende werktuig werd zoals eerder gezegd vanaf het begin van de achttiende eeuw in de Oldambtster landbouw gebruikt. Deze zware houten kegel werd door een paard rondgetrokken om een stijl die boven tegen de sporen bevestigd was en op de deelvloer in een holle steen draaide.

Aangezien de deel bij deze boerderij hiervoor te smal was werd op twee plaatsen een gebintstijl iets naar binnen verplaatst (afb. 14). Zodoende kon men met twee dorsrollen tegelijkertijd dorsen. Vanuit de middenbeuk was via een laddertrap en een deur in de muur tussen voor- en achterhuis de voorhuiszolder bereikbaar.

(afb. 14) Overzicht bedrijfsgedeelte naar het oosten in 1974, met aan de rechterzijde zichtbaar een van de twee teruggeplaatste gebintstijlen ten behoeve van de kegeldors

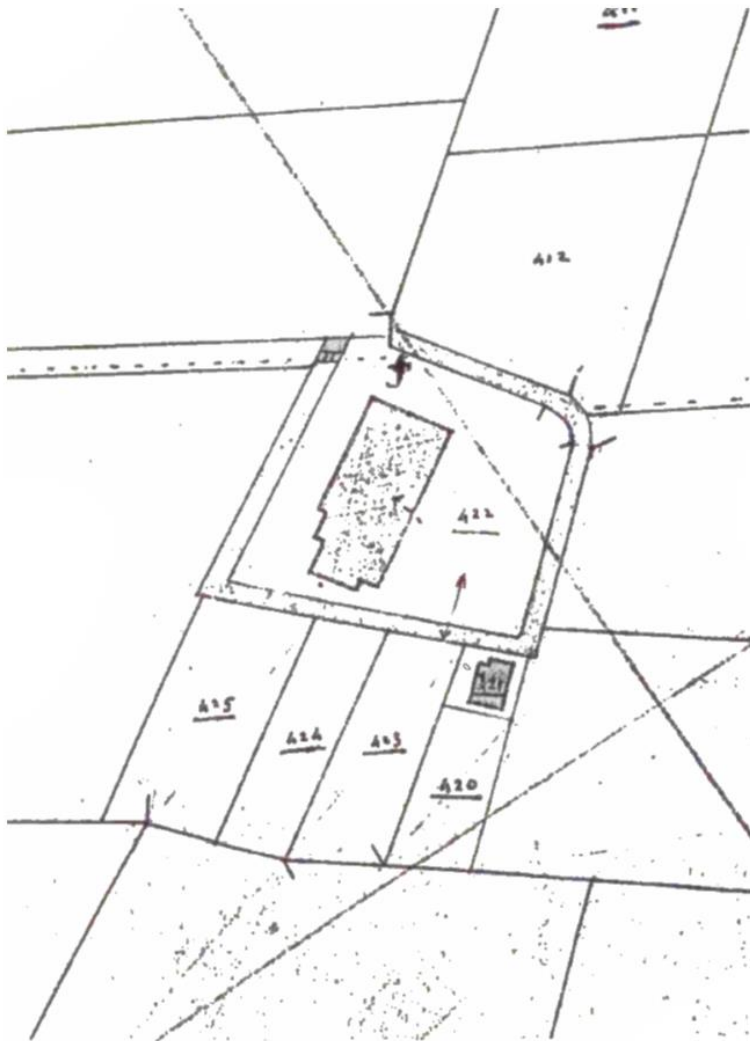
De bewoners hadden vanwege de afgelegen ligging van de boerderij geen aansluiting op de openbare nutsbedrijven. Zodoende waren er nog geen waterleiding, riolering, telefoon en elektriciteit. De verlichting geschiedde door middel van petroleumlampen, en in de schuur nog door kaarslicht.

3.2 Wat was er anders vóór 1929?

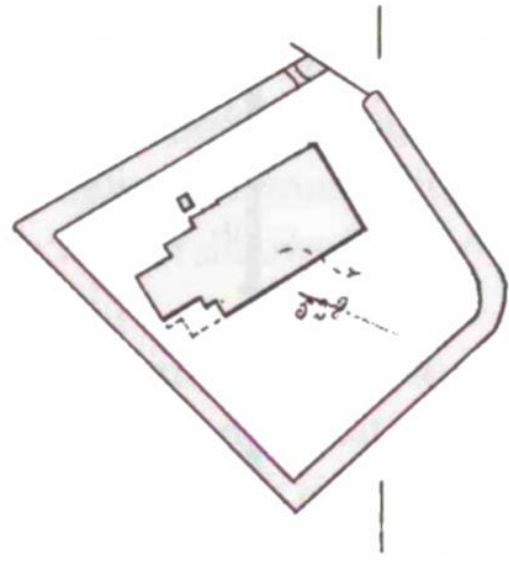
De boerderij Kloostergare zoals die er in 1929 stond stamt in oorsprong uit 1796. Dit jaartal is aangetroffen in een sieranker op de voorgevel. Op dit anker stonden tevens de initialen van de eerste bewoners, de letters TK en GA. Tevens werd het jaartal 1797 aangetroffen op het beddeschot in de woonkamer van het voorhuis. Dit beddeschot was in de bouwtijd voorzien van een appelbloesembeschildering, vervolgens werd het in empire-stijl geschilderd (grijs, crème, wit) en zoals gezegd later in een donkergroene kleur.

De vroegste plattegrondtekening van de boerderij is afgebeeld op het kadastrale minuutplan uit ca. 1830 (afb. 15). Hierop is zichtbaar dat er in die tijd een arbeiderswoning voor de boerderij stond, net buiten de omgrachting. Verder was toen blijkens kadastraal onderzoek het

voorhuis groter dan nu het geval is. Volgens het minuut-plan was het voorhuis aan de rechterzijde (zuidzijde) breder en bevond er zich een extra krimp (= sprong) in de rechterzij gevel vlak achter de voorgevel.

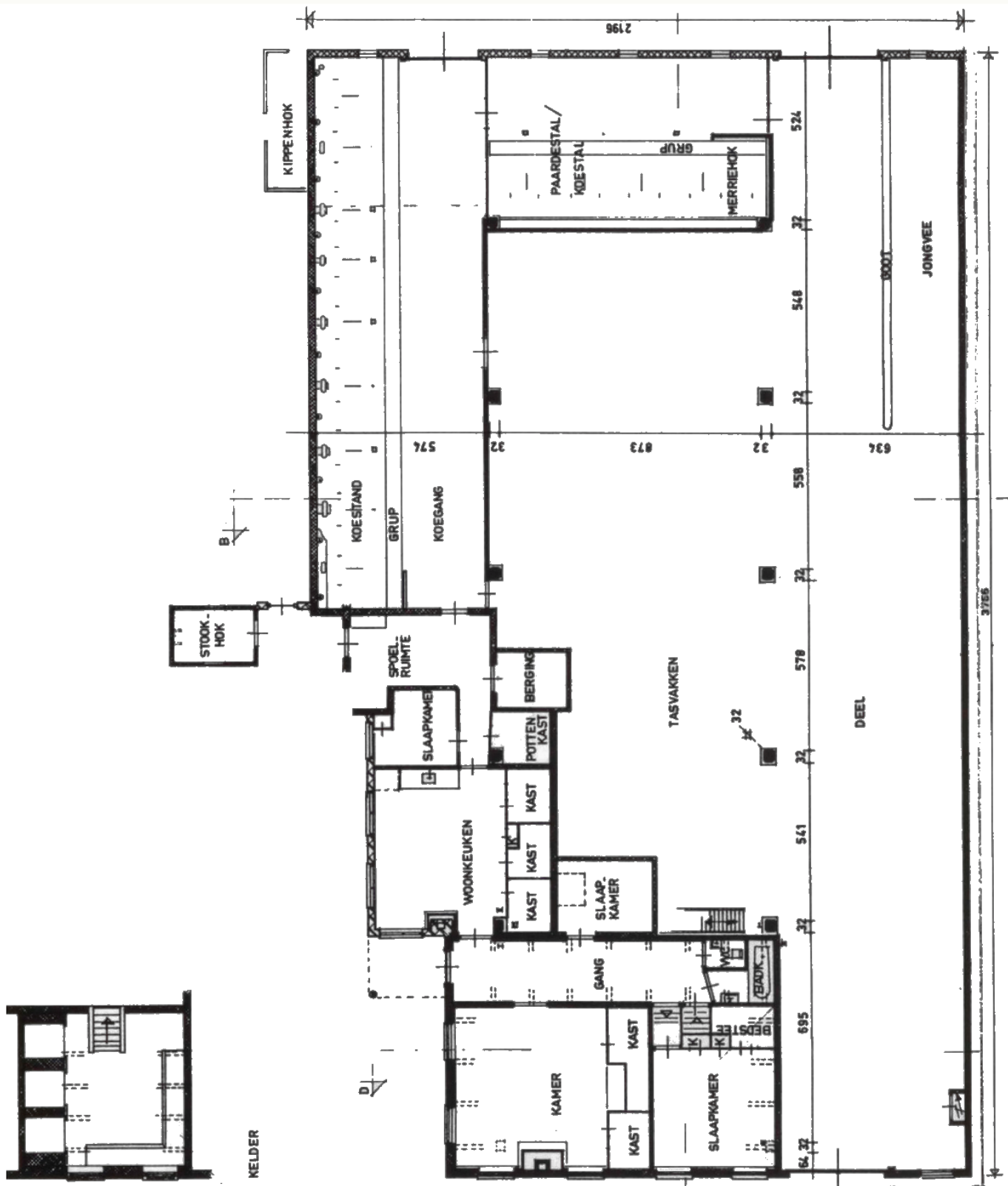

(afb. 15) Kadastrale minuut 1830: plattegrond van Kloostergare met breder voorhuis en aparte arbeiderswoning (kadaster Groningen)

(afb. 16) Kadastrale hulpkaart 1856: voorhuis versmald, bakhuisje gebouwd (kadaster Groningen)

Op de kadastrale hulpkaart van 1856 (afb. 16) is te zien dat de toenmalige toestand in deze periode was verbouwd tot de situatie zoals die nog in 1929 bestond. In de oorspronkelijke bouwvorm was vermoedelijk de doorrit naar de deel direct naast de voorgevel gelegen, iets terugliggend ten opzichte van deze voorgevel. Een boerderij in Beerta die redelijk vergelijkbaar is met deze oudste vorm van Kloostergare is gelegen op het adres Hoofdstraat 209 (afb. 17). Deze boerderij, die nog altijd in deze vorm aanwezig is, stamt uit ca. 1750. Ze heeft eveneens een toegang naar de deel direct naast het voorhuis, en ook verder een zeer vergelijkbare indeling en exterieur.

(afb. 17) Plattegrond Hoofdstraat zog te Beerta: de ligging van de deel van deze boerderij uit circa 1750 is mogelijk vergelijkbaar met de plattegrond van Kloostergare tot 1856 (tekening: Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek)

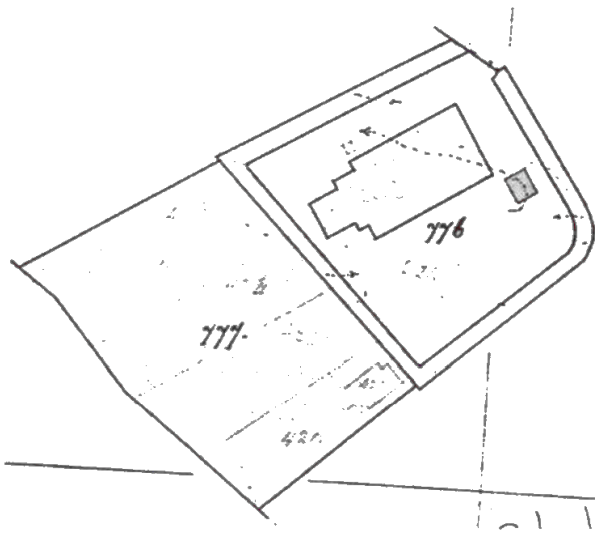
Bij boerderij Kloostergare was de opkamer volgens het minuut-plan van ca. 1830 iets breder. Onlogisch is wel dat de onderliggende kelder dan ook moet zijn versmald, wat bouwkundig een nogal ingrijpende

verandering is. Op een andere manier kan dit echter niet meer worden nagetrokken, aangezien de verplaatste en inmiddels weer afgebrande boerderij zelf niet meer op bouwsporen is te onderzoeken.

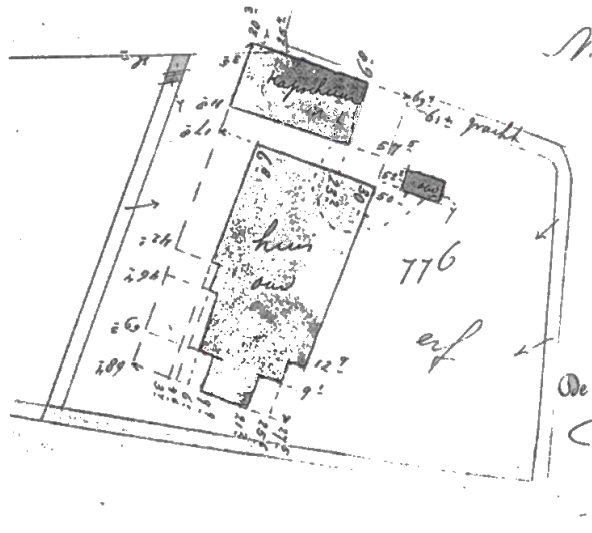
Vermoedelijk bevond zich destijds achter in de opkamer een bedstedenwand met twee bedsteden. Bij de versmalling van de opkamer is de bedstedenwand naar voren verplaatst, en is de linker bedstede gebruikt als toegang voor een trapluik naar de opkamer, boven de keldertrap. Oorspronkelijk had de opkamer alleen een toegang vanuit de woonkamer. Bij deze verandering ontstond achter de bedstedenwand een extra ruimte, die gebruikt werd voor de plaatsing van de spekkist. Deze ruimte had een hoog raampje in de gevel, wat voor een dergelijke ruimte zeer ongewoon is. In 1918 werd het dan ook dichtgemetseld om diefstal van het spek te voorkomen. Mogelijk zijn bij de verbouwing vlak voor 1856 ook de opkamerramen met hun onderdorpels op een gelijk niveau gebracht met de overige voorgevelramen.

Onverklaarbaar blijft het verschil in dakhelling tussen voor- en achterhuis. Verwacht zou worden op grond van de oude situatie met de toegang tot de deel vlak naast de voorgevel dat het dak in één lijn van voorhuis naar achterhuis door zou lopen. De reden waarom dat niet zo is is helaas niet (meer) te achterhalen. Een mogelijkheid zou kunnen zijn dat het achterhuis ooit (tussen ca. 1830 en 1856?) geheel vernieuwd is, waardoor de huidige duidelijke scheiding tussen voor-en achterhuis is ontstaan. Volgens een geschiedkundig onderzoek door Brandts Buys is de muur tussen voor- en achterhuis tot aan de onderzijde van de gebintbalk van oude, ruw gemetselde steen, dus mogelijk hermitseld. Tevens constateert hij dat het bovenste gedeelte van deze muur van nieuwe steen is en dus oorspronkelijk ontbroken zal hebben. Verder dateren volgens hem de zuid- en de achtergevel uit de negentiende eeuw, terwijl de voet van de zuidgevel nog van oude steen is. Dit alles zou kunnen duiden op een algehele vernieuwing van het achterhuis in de negentiende eeuw. Gecombineerd met de verschillen in de plattegrond zoals opgetekend op het kadastrale minuutplan van ca. 1830 en de hulpkaart van 1856, zal deze vernieuwing dan waarschijnlijk omstreeks 1856 hebben plaatsgevonden. Een ander mogelijk bewijs hiervoor is dat er in de kadastrale legger gesproken wordt van een 'herbouw' in dienstjaar 1857. Dit geeft een vrij sterke aanwijzing dat toen het achterhuis inderdaad is vernieuwd.

Op de kadastrale hulpkaart van 1856 is een bakhuisje zichtbaar, naast de noordgevel van de boerderij, dat op het minuutplan uit 1830 nog niet aanwezig was. Blijkens de kadastrale hulpkaart gemaakt in 1875 (afb. 18) is vlak voor die tijd dit bakhuis weer afgebroken, evenals de arbeiderswoning. De kleine jongveeschuur achter de boerderij is vlak voor 1875 gebouwd.

(afb. 18) Kadastrale hulpkaart 1875. arbeiderswoning en bakhuisje afgebroken, jongveeschuur gebouwd

(afb. 19) Kadastrale hulpkaart 1909: noordgevel gewijzigd, bouw kapschuur voor strokarton

Aan het eind van de vorige eeuw is in de woonkamer van het voorhuis over de plavuizenvloer een houten vloer aangebracht, los opgelegd op gemetselde poeren. Tevens is toen een betengeling tegen de muren aangebracht waarop behang was geplakt, en zijn de opvouwbare blinden en de vensterbanken voor de ramen geplaatst. Dit alles vond plaats ten behoeve van een verhoogd wooncomfort, als bescherming tegen kou en vocht. Ook in de woonkamer in het achterhuis zijn deze vensterbanken en opvouwbare blinden geplaatst. Hier is echter pas aan het eind van de jaren twintig een houten vloer over de tegelvloer heen gelegd. Vermoedelijk omstreeks de eeuwwisseling was er een deur in de zuidgevel van het voorhuis aanwezig aan het einde van de lange gang, zoals blijkt uit diverse bouwsporen in deze gevel. Deze deur is vervangen door een raam toen hier het kleine slaapkamertje werd afgescheiden. Ook zijn in die tijd de ramen van de kelder vernieuwd.

Uit de kadastrale hulpkaart uit 1909 (afb. 19) blijkt dat er een flinke wijziging heeft plaatsgevonden in de noordgevel. Het gehele muurgedeelte vanaf de voormuur van het achterhuis tot aan de spoelruimte is in die tijd opnieuw opgemetseld, waarbij de halfronde gietijzeren stalraampjes werden geplaatst. Vergelijken we de hulpkaart van 1909 met die van 1875, dan is vermoedelijk ook de woonkamer in het achterhuis verbreed. Aan de voorzijde van de voorgevel van het achterhuis is nog een deel van het oude metselwerk zichtbaar. Tevens is er een extra krimp gemaakt ter plaatse van de spoelruimte annex het karnhuis, waarbij de stalruimte voor de koeien werd verkleind. De vermindering van de veestapel in deze tijd kan worden verklaard uit het bovenbeschreven landbouwhistorische verhaal. Voorheen werd het vee vooral gehouden voor de productie van mest voor de bouwlanden. Aan

het eind van de vorige eeuw kwam het gebruik van kunstmest op waardoor het vee niet meer voor de mest hoefde te worden gehouden. Tevens werd het voordeliger om stro te gebruiken voor de sterk opkomende productie van strokarton, in plaats van voor de productie van mest. Dit verklaart ook de bouw in dat jaar van de kapschuur voor de opslag van het strokarton, zoals zichtbaar is op de kadastrale hulpkaart van 1909.

Bij de bouw van de krimp bij het karnhuis werd ook een klein raampje in de voorgevel van deze krimp geplaatst, dat licht gaf op de voorstal. In deze voorstal sliepen de seizoenarbeiders, zoals ook blijkt uit de vele inscripties met namen en data die hier in het houten schot tussen koestand en voorstal zijn aangetroffen. Iets later, omstreeks 1910, werd hier op deze voorstal de vergaarbak voor de drinkwatervoorziening van het vee geplaatst, waarbij ook een gietijzeren goot werd aangelegd langs de noordgevel van het achterhuis.

Oorspronkelijk was het dak van het achterhuis afgedicht met strodokken. In de jaren twintig heeft men deze vervangen door het latere kippengaas met asfaltpapier. Tevens heeft men toen het dak op diverse plaatsen voorzien van dakraampjes. Om te kunnen ventileren heeft men omstreeks 1920 de houten stalramen in de achtergevel vervangen door gietijzeren ramen.

3.3 Modernisering en ná 1929

In 1930 werd de boerderij door Wirtjo Jan Koster verpacht aan zijn zoon Harm Freerk Koster. Deze laatste heeft enige verbeteringen aangebracht, onder meer aan de woonkamer van het voorhuis. Hierbij werd de schouw aan de onderzijde dichtgezet en voorzien van rode tegels. Ervoor werd een moderne halfronde haard geplaatst. Tevens werden van de bedstedenwand enkele ornamenten verwijderd, zodat een horizontale plank op consoles kon worden aangebracht, waarop men sierborden zette. Daarbij werd het groen geverfde beddeschot voorzien van een bruine imitatie-houtnerfbeschildering. In de jaren vijftig werd het bovenste gedeelte van het beddeschot beplakt met behang. Tegelijkertijd werd de betengeling tegen de muren vervangen door behang geplakt op asbestcementplaten.

Ook in die tijd werd de bedstede in de opkamer uitgebroken; de zo vrijgekomen ruimte werd samen met de spekkamer verbouwd tot slaapkamertje, waarin precies een tweepersoons ledikant paste. In 1937 werd hier het dichtgezette `spek'raampje weer opengebroken, en werden de schuiframen in de zijgevel van de opkamer (de ouderslaapkamer) vervangen door draairamen (afb. 20). Tevens werd ergens in deze periode de voorgevel beraapt met een sterke (cement)-specie; oorspronkelijk waren alle gevels van schoon metselwerk.

(Afb. 20) Zuidgevel voorhuis in 1972 met het weer opengebroken spekraampje in de opkamer en met de schuine deel deur uit 1951.

(afb. 21) Voorgevel en noordgevel ca. 1910 vóór de wijzigingen van 1955

In de woonkamer in het achterhuis werd in 1955 de bedstedenwand afgebroken en vervangen door een slaapkamertje. Hiervoor werd ter plaatse een nieuw, breder raam in de gevel gemaakt. Omdat het nieuwe slaapkamertje de oude woonkamer wat benauwd maakte, werden de twee ramen in de gevel vervangen door een erker. Op een foto van ca. 1910 is deze gevel nog zichtbaar zoals die voor deze wijzigingen was (afb. 21).

De bedsteden in de achtergang werden rond 1930 afgebroken, evenals de bedstedenwand in de keuken. Ter plaatse van de linker bedstede in de keuken werd een grote servieskast gemetseld. Na een brand in 1933 moesten op last van de brandweer de schoorsteenkanalen van de keuken en de woonkamer van het achterhuis recht omhoog door het dak opgetrokken worden. Voorheen liepen ze verslept onderlangs het dak naar de nok, en staken ze ter plaatse van de nok door het dak heen. Het bovenste gedeelte van het rookkanaal van de schouw in de keuken werd op een later tijdstip, toen deze blijkbaar niet meer gebruikt werd, afgebroken tot aan de onderkant van het dak. De houten keukenvloer werd in de jaren vijftig vervangen door beton.

De bedstede in de spoelruimte, waar voorheen de knecht sliep, werd omstreeks 1935 vervangen door een klein kamertje waar de meid sliep en waar zij een ingebouwde kledingkast had. In die tijd was er nog maar één meid op het bedrijf. Ergens na 1942 is het raampje ter plaatse van de voorstal dichtgezet. De buitengevel van de spoelruimte werd tegelijk met het optrekken van de eerder genoemde erker (in 1955) in de woonkamer van het achterhuis geheel opnieuw opgemetseld. Hierbij werd de buitendeur verplaatst naar het midden van de spoelruimte, ter plaatse van de oorspronkelijke buitendeur werd een wc aangelegd.

Het jaar 1929 was een uitzonderlijk droog jaar, met als gevolg daarvan een watertekort op Kloostergare. Om meer regenwater te kunnen opvangen werd een jaar later een tweede dakgoot aangebracht langs de zuidgevel (gevel van de deel). De opvang van regenwater was hier van groot belang aangezien het grondwater ter plaatse vermoedelijk brak was en dus niet bruikbaar als drinkwater. Halverwege deze nieuwe goot werden een betonnen vergaarbak en een klensbak (vergaarbak bovenaan een verticale goot) geplaatst. Ook werd regelmatig de hoeveelheid water aangevuld door grachtwater op te pompen. In de jaren dertig werd de houten pomp op de pompstraat voor de spoelruimte vervangen door een gietijzeren exemplaar. In 1950 kreeg men telefoon op Kloostergare, alle andere nutsvoorzieningen zijn vanwege de afgelegen ligging nooit aangebracht.

In het stalgedeelte veranderde tot 1949 niet zo veel. Uit de genoemde landbouwtelling in 1930 blijkt ook dat de toenmalige bewoner slechts een bescheiden hoeveelheid vee hield, modernisering van het stalgedeelte waren dus niet echt noodzakelijk. De belangrijkste verbouwing was dat de zuidgevel langs de deel omstreeks 1930 vanwege zijn slechte staat geheel opnieuw opgetrokken werd. Vanwege de spatkrachten van de

daksporen op de muur was deze schuingezakt. Verder werden de houten sierbogen boven de koestallen verwijderd. Ze waren verrot vanwege het vocht dat door het vee werd geproduceerd, en werden daarna niet meer aangebracht. Na 1949 werden door de laatste eigenaar, Jacobus Cornelis Vermue, het merriehok en de varkensstal gesloopt, ten behoeve van een verlenging van de koestal.

Tegelijkertijd werden de paardenstallen uitgebroken. Aangezien deze boer de tractor gebruikte in plaats van de paardenkar, waren de paarden niet meer nodig. De beide plees achterin werden tot 1955 nog gewoon gebruikt, in dat jaar werd zoals gezegd de wc in de spoelruimte aangelegd. De oude plees raakten buiten gebruik en werden weggebroken, waarbij het luik ter plaatse dat nu in de verlengde koestal uitkwam, werd dichtgezet. Ook was in deze tijd de binnenmuur tussen de stalruimte en de tasruimte deels omgevallen. Deze werd geheel opnieuw opgetrokken, waarbij de jongveestal verviel, alsmede de achterste deur tussen stal en tasruimte.

Ook vanwege de toegenomen mechanisatie veranderde er het een en ander in de deel. Omstreeks 1930 deed de elevator zijn intrede. Dit is een transportband die in de aan de tasvakken grenzende gol werd gezet. Als gevolg hiervan kon niet meer vanaf de deel worden getast, de drie meter lange oogstwagens moesten nu van achter door de deeldeuren naar binnen worden gereden, waarna ze de gol ingedraaid werden om te worden gelost. Vervolgens verlieten ze weer via de achterdeuren de deel. De deeldeuren aan de voorkant werden dus niet meer gebruikt, en bij vergelijkbare boerderijen vaak vervangen door een personendeur met een naastgelegen raam. Overigens gebeurde dit laatste niet bij Kloostergare. Hier ging men in 1938/1939 over op grotere oogstwagens, van zo'n vier tot zes meter lengte. Door hun lengte konden deze wagens niet worden gedraaid, en moesten de voorste deeldeuren weer worden gebruikt. Omdat deze lange wagens de bocht niet konden maken om de deeldeuren in de krimp aan de voorzijde weer uit te kunnen rijden, werd vanaf deze tijd bij veel boerderijen in de regio de gevel ter plaatse schuin gezet. Dit was een idee van een plaatselijke architect, die veel verbouwingswerkzaamheden bij boerderijen in deze streek uitvoerde. Bij Kloostergare werd deze verbetering echter pas door de laatste bewoner in 1951 doorgevoerd. De nieuwe schuine gevel werd voorzien van deeldeuren en een naastgelegen raam van schokbeton (afb. 20).

Een andere wijziging als gevolg van de mechanisatie heeft haar sporen achtergelaten in de achtergevel. Vanaf ca. 1930 werd het stro voor de levering aan de strokartonfabriek één keer per jaar met vrachtauto's uit de deel gehaald. Deze vrachtauto's werden door de deuren aan de voorzijde op de deel gereden, en reden er volgeladen door de deuren in de achtergevel weer uit. Om deze vrachtwagens zo hoog mogelijk te kunnen opladen, moesten vaak de deeldeuren in de achtergevel worden verhoogd, maar bij Kloostergare waren deze deuren voorsnog hoog genoeg.

(afb. 22) Achtergevel en jongveeschuur in 1972: de in 1956 verbrede en verhoogde deeldeuren zijn aan de linkerzijde goed zichtbaar

Pas toen na de oorlog grotere vrachtwagens in gebruik kwamen bleken ook hier de deuren te laag. Daarom werd in 1956 de opening in de achtergevel ca. 30 cm verhoogd, noodgedwongen met schuine hoeken vanwege de lage daklijn. Tevens werd de opening aan de rechterzijde wat uitgehakt en werd de vloer van de inrit enigszins verlaagd. Bij deze verbouwing werd het scheefgezakte achterste deel van de zijgevel opnieuw opgemetseld. Tegelijk werd de gehele zijgevel aan de zuidkant voorzien van gemetselde steunberen om verder schuinzakken te voorkomen. Deze gevel was zoals gezegd omstreeks 1930 al een keer vernieuwd. De oplossing van de verhoogde deeldeuren tezamen met een verlaagde vloer is niet zo gebruikelijk in de streek. Meestal verplaatste men de deeldeuren naar het midden van de achtergevel, aangezien de oorspronkelijk hier gelegen paardenstallen toch bij vrijwel geen boerderij meer noodzakelijk waren. In het midden van de achtergevel was meer hoogte beschikbaar waardoor men daar vrij eenvoudig hogere deeldeuren kon plaatsen (afb. 22 en 12).

In de tuin stond vanaf ca. 1932 een houten zomerhuisje, met daarin vaste banken en een losse tafel. Dit werd gebruikt als koffiekamer bij mooi weer en voor de opslag van tuinmeubelen en dergelijke. Indien nodig verbleef er ook wel een tbc-patiënt in. Deze zomerhuisjes kwamen bij vrij veel boerderijen voor en zijn ook nu vaak nog aanwezig. Bij een zware storm in 1972 ging de losse kapschuur achter de boerderij tegen

de vlakte. Wanneer deze schuren niet volgepakt waren, waren ze erg windgevoelig, met het genoemde resultaat.

Als allerlaatste wijziging kunnen we de afbraak van het geheel noemen in 1974, ten behoeve van de herbouw op het terrein van het Openluchtmuseum (afb. 23).

(afb. 23) De herbouwde boerderij Kloostergare in het Openluchtmuseum in 1977

Dat echter ook na deze herbouw de geschiedenis van Kloostergare niet ophoudt blijkt wel uit de brand in het najaar van 1995 (afb. 24), die de boerderij voor een groot deel in de as legde, en uit de huidige plannen voor een mogelijke herbouw.

3.4 Was dit een typische Oldambtster boerderij?

Als we de historische ontwikkeling van de Oldambtster boerderij in een notendop bezien, blijkt dat het oudste type bestaat uit een grote schuur waarin de woning aan één zijde is ingebouwd.' Dit type heeft maar één krimp ter plaatse van het woongedeelte; het werd gebouwd tot het begin van de achttiende eeuw. In een latere fase is vaak vóór deze boerderij een apart woonhuis aangebouwd, en werd de vroegere voorgevel daarmee de tussenmuur (of 'brand'muur) tussen woonhuis en schuur. Voor- en achterhuis hebben hierbij een verschillende nokhoogte en dakhelling. Vervolgens brengt men voor- en achterhuis onder één nok, en hebben beide dezelfde dakhelling.

Deze historische ontwikkeling van de Oldambtster boerderij volgens boerderij onderzoeker Havik lijkt echter niet van toepassing op

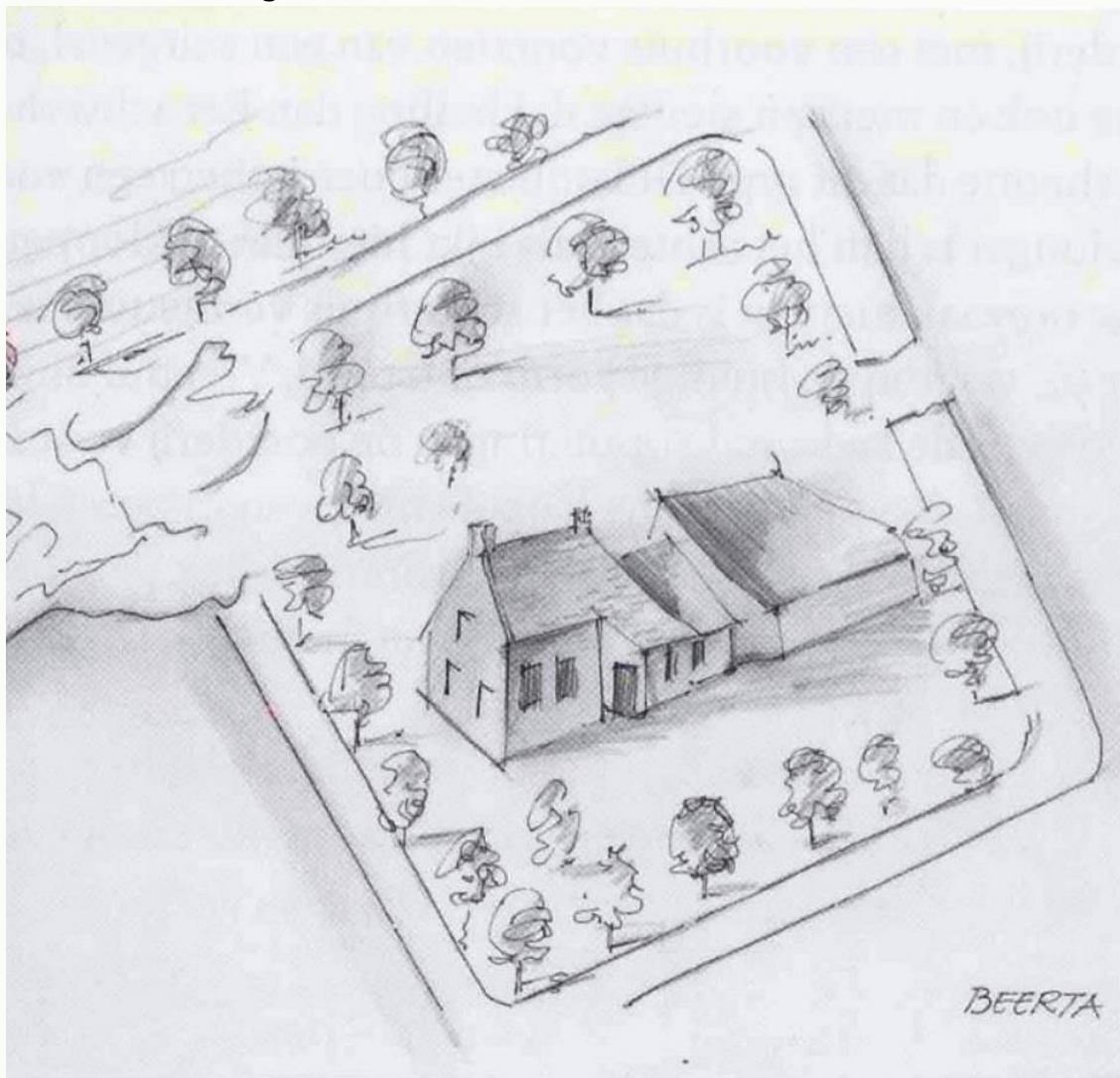
Kloostergare. Deze boerderij is in 1796 gebouwd, vermoedelijk volgens het laats beschreven type, dus met voor- en achterhuis onder één doorgaande nok.

(afb. 24) Kloostergare tijdens de brand in het najaar van 1995

Zoals gezegd is vermoedelijk rond 1856 het gehele achterhuis vernieuwd. Bij deze verbouwing is het verschil in nokhoogte en dakhelling geïntroduceerd. Hiermee zou je kunnen stellen dat de ontwikkelingsgeschiedenis van Kloostergare precies de omgekeerde volgorde vertoont van wat gebruikelijk was. Het is echter niet mogelijk dat het voorhuis van Kloostergare in 1796 vóór een reeds bestaand achterhuis is gebouwd, gezien het uiterlijk van Kloostergare in het begin van de achttiende eeuw. Dit is namelijk zichtbaar op een afbeelding die tussen 1724 en 1729 werd gemaakt, er stond toen een soort 'kop-hals-romp'-boerderij op dezelfde plaats (afb. 25). Dit komt overeen met het gebruikelijke type in die tijd, volgens boerderij onderzoeker Hekker. Dit 'laankhoes' of kop-hals-romptype was in Friesland in het midden van de zestiende eeuw ontstaan. Kort voor het begin van de zeventiende eeuw verspreidde dit type zich ook naar Groningen. Pas in het begin van de achttiende eeuw is het ons bekende Oldambtster type op de oude kaarten zichtbaar. De oudste voorbeelden hiervan hebben een zadeldak met een tuitgevel uitlopend in een schoorsteen, zoals ook bij Kloostergare het geval is. Later worden de boerderijen meer en meer voorzien van een wolfseind en krijgen ze dus een schilddak. Nog weer later worden de imposante woonhuizen dwars voor de schuur geplaatst,

met de ingang in de voorgevel in plaats van in de zijgevel zoals traditioneel het geval was.

(afb. 25) Reconstructietekening van de kop-hals-rompboerderij zoals die op een afbeelding uit 1724 op de plaats van het latere Kloostergare is aangetroffen

De vraag is nu of boerderij Kloostergare voldoet aan deze ontwikkelings-theorieën en of de boerderij in haar verschijningsvorm een goed voorbeeld van een Oldambtster boerderij is. Uiterlijk lijkt Kloostergare te voldoen aan het beeld van het oudere type Oldambtster boerderij, met een voorhuis voorzien van een tuitgevel, onder een lagere nok en met een steilere dakhelling dan het achterhuis. Doch de theorie dat dit type Oldambtster boerderijen een voorhuis heeft dat jonger is dan het achterhuis lijkt hier niet te kloppen. Mogelijke oorzaak hiervan is dat het achterhuis vernieuwd is omstreeks 1856, waarbij de huidige vorm ontstond. Vreemd blijft dan wel dat volgens de kadastrale opmetingen de boerderij vóórdat deze vernieuwing plaatsvond meer leek op de nieuwere typen Oldambtsters. Dus met de vernieuwing van het achterhuis is men

qua uiterlijke verschijningsvorm eigenlijk teruggegaan in de tijd. De reden hiervoor is helaas niet meer te achterhalen.

Overigens is de boerderij wat betreft de indeling van plattegrond en gevels wel goed te bestempelen als representatief voor het Oldambtster boerderij type. De plattegrond is in deze vorm veel te vinden in het Oldambt. Enig belangrijk afwijkend onderdeel van de indeling is het ontbreken van de veel voorkomende kwartronde gang tussen voorhuis en spoelkeuken. Verder afwijkend, althans voor de Oldambtster boerderij, is te noemen de terugplaatsing van de gebintstijlen ten behoeve van het ronddraaien van de dorsegels. Doch dit komt wel vaker voor, met name bij boerderijen waarvan de deel hiervoor te smal was, iets wat vooral het geval was bij boerderijen op het Hogeland. Hiermee komen we op een laatste belangrijke afwijking van het gangbare beeld, en dat is dat Kloostergare eigenlijk een betrekkelijk eenvoudig en in verhouding vrij klein voorbeeld is van een Oldambtster boerderij. Gezien de grote welstand van de boeren in het Oldambt in de negentiende eeuw en de weerslag daarvan in het uiterlijk van de meest voorkomende boerderij types, lijkt hier geen sprake te zijn geweest van een rijke boer. In die zin is Kloostergare dus een goed voorbeeld van een relatief arme Oldambtster boerderij van een wat ouder type, met weinig opsmuk en een functionele indeling.

4. Conclusie

Kunnen we de boerderij Kloostergare nu als een representatief voorbeeld van een Oldambtster boerenbedrijf omstreeks 1929 bestempelen? Een eenduidig antwoord valt op die vraag niet te geven. In landbouwkundig opzicht ligt de zaak het meest eenvoudig. Kijken we naar bedrijfsgrootte, oriëntatie op de akkerbouw en personeelsbezetting, dan kunnen we Kloostergare zeker als representatief beschouwen. In bouwkundig opzicht ligt de zaak moeilijker. Wat betreft indeling van plattegrond en gevels kan Kloostergare worden bestempeld als een typische Oldambtster boerderij. De negentiende-eeuwse ontwikkeling naar steeds grotere en imponantere gebouwen is aan Kloostergare voorbijgegaan. Kloostergare kan dus niet zonder meer als een representatief voorbeeld van het Oldambtster boerenbedrijf worden beschouwd. Maar laten we niet vergeten dat een 'gemiddelde' boerderij alleen bestaat in de statistiek. In het echt wijken alle boerderijen af van het gemiddelde. Als we dit in gedachten houden, dan kunnen we concluderen dat Kloostergare een goede vertegenwoordiger is van de Oldambtster boerderij.

-.-.-.-.-

Beklemrecht 1

Beklemrecht of recht van beklemming is een eeuwigdurend, ondeelbaar zakelijk recht van het gebruik van andermans grond.

Het is een variant van [pacht](#) die vrijwel alleen in de Nederlandse provincie Groningen voorkomt. De mogelijkheid om een beklemrecht te vestigen is afgeschaft, maar oude beklemrechten gelden nog zolang ze niet zijn afgekocht. [bron](#)

Kenmerken

Degene die houder is van het beklemrecht (de pachter) heet de beklemde meier of kortweg meier. Deze heeft de volledige beschikking over de grond. De eigenaar wordt *bloot eigenaar* genoemd, of eigenaar in beklemrechtelijke zin. In het bijzondere geval dat de eigenaar de stad Groningen was of is, zoals in de veenkoloniën, wordt de meier stadsmeier genoemd.

Zonder toestemming van de eigenaar kan het beklemrecht niet worden gesplitst (ook niet bij vererving).

Het voornaamste verschil met erfpacht is dat de pacht voor een onbepaalde tijd is vastgesteld. Jaarlijks betaalt de beklemde meier de eigenaar een vaste huursom. Omdat deze huursom onveranderlijk is in de tijd, is het in de loop der jaren een relatief laag bedrag geworden. Bij bepaalde gebeurtenissen (vererving of huwelijk bijvoorbeeld) is naast de huursom een geschenk verschuldigd. Doorgaans is het geschenk gelijk aan eenmaal de huursom.

Ook het betalen in natura komt nog voor, zoals: een mud graan op midwinter. Het komt ook voor dat de pacht zo klein is dat het niet loont hem te innen.

Wettelijke basis

Het beklemrecht is geregeld in het oude Burgerlijk Wetboek (BW) (art. 1654). Het staat niet in het huidige Burgerlijk Wetboek (BW). Wel zijn er bepalingen in de Overgangswet nieuw Burgerlijk Wetboek (BW), (art. 69, 1e lid: het kan niet meer worden gevestigd, maar blijft voor oude gevallen bestaan. Pothast, z.j.).

Bij het ontwerp van het huidige Burgerlijk Wetboek (BW) werd door een speciale commissie nagegaan of er een regeling van het beklemrecht moest worden opgenomen. De zogenaamde commissie Beekhuis kwam met een positief advies, maar dat werd door de minister niet gevolgd, omdat de sociaal-economische betekenis van het beklemrecht nu veel kleiner is dan in de 19e eeuw.

Het ontstaan van het beklemrecht

Het beklemrecht ontstond in de 17e eeuw. In de 16e eeuw was de regelgeving voor het pachten van gronden in de provincie Groningen niet veel anders dan in de rest van Nederland. Men pachtte een stuk grond

voor een bepaalde tijd. De pacht was opzegbaar, de pachtsom kon variëren. In de loop van de 17e en 18e eeuw kwam daarin verandering. Er ontwikkelde zich een soort pacht met een vaste pachtsom. Priester (1991) noemt twee factoren die deze ontwikkeling hebben bevorderd: het huis van de meier en de manier waarop de provincie Groningen met haar grondbezit omging.

Doordat de pachter toestemming kreeg op de grond een huis te bouwen, hadden zowel eigenaar als pachter belang bij het voortzetten van de pachtovereenkomst. Bij het verbreken van de pachtovereenkomst moest er een regeling worden getroffen voor de aanwezige opstallen. Indien de pachter opzegde, kreeg hij hoogstens de afbraakwaarde vergoed, zegde de eigenaar op dan moest de taxatiewaarde van de opstallen worden betaald. Voor beide partijen was het verbreken van de verbintenis dus onvoordelig, vooral omdat steeds meer in steen gebouwd ging worden. De grond raakte zo als het ware onder het huis 'beklemd'.

Bij de Reductie ⁽¹⁾ van Groningen in 1594 werd het provinciebestuur door de secularisatie ⁽²⁾ van de kloostergoederen (zie Kloosterkaart Groningen) eigenaar en beheerder van een grote oppervlakte cultuurgrond. Ondanks geschillen tussen Stad en Ommelanden werd in 1597 bepaald dat de geestelijke goederen in een gemeenschappelijk fonds moesten worden gebracht. De inkomsten zouden ten goede komen aan het onderhoud van scholen en de opvoeding van de jeugd. Het bijzondere is dat de provincie nooit gebruik heeft gemaakt van het recht de op te zeggen. Alleen in 1632 werd eenmalig de huur verhoogd (Priester, 1991, 110). Op deze manier droeg de provincie bij tot een situatie van vaste onopzegbare huur.

In 1769 begon het voor het beklemrecht belangrijk geworden proces "Abel Derkskinderen". In 1767 kocht raadsheer (en later burgemeester van de stad Groningen) mr. Johan van Hoorn 100 deimt (50 hectare) grond onder Nieuwolde en Oostwolder Hamrik. Deze grond was in gebruik bij de kinderen van het overleden echtpaar Abel Derks en vrouw, in beklemming. Van Hoorn zegde de huur op, maar Abel Derkskinderen beweerden dat het recht van beklemming onopzegbaar was. Pas in 1787 kwam het tussen beide partijen tot een vergelijk: Abel Derkskinderen bleven op de boerderij tegen een onopzegbare, onveranderlijke huur van f 510,-.

De economische betekenis

Beklemming diende oorspronkelijk ook om landerijen bij elkaar te houden, omdat bij splitsing (de verkoop van een gedeelte) steeds toestemming van de eigenaar nodig zou zijn. Op deze manier was er bij vererving altijd maar één kind dat het bedrijf (in zijn geheel) overnam. Andere erfgenamen werden afgekocht. Schaalvergroting werd hierdoor echter niet verhinderd. In de 19e eeuw waren de meeste boerderijen al uit meerdere beklemmingen opgebouwd.

Het beklemrecht heeft grote invloed gehad op de welvaartsontwikkeling in de Groninger landbouw. Door het beklemrecht was er vrijheid van bedrijfsvoering en er was feitelijk ook sprake van relatief goedkoop krediet. Een boerderij met beklemrecht was door de vaste huur goedkoper dan een boerderij in volle eigendom. Het rendement van bedrijfsinvesteringen kwam volledig ten goede aan de beklemde meiers en dus waren veel Groninger boeren in de 18e eeuw in staat kostbare innovaties als drainage en toepassing van stoomkracht in te voeren. Bovendien was het ook lonend grasland te scheuren om meer intensieve vormen van landbouw mogelijk te maken. De uitbreiding van de oppervlakte bouwland vond plaats in de bloeiperiode van het beklemrecht in de eerste helft van de 19e eeuw.

(1) Reductie van Groningen.

in 1594 capituleert de stad Groningen voor de legers van republiek (van de Zeven Verenigde Nederlanden). Einde van de Spaanse overheersing en en terugkeer naar het nieuwe protestante geloof.

(2) Secularisatie, onteigenen van katholieke eigendommen zoals kloosters en grond door de staat.

Beklemrecht 2

Beklemrecht of **recht van beklemming** is een eeuwigdurend, ondeelbaar zakelijk recht op een onroerende zaak van een ander. Men verkrijgt daarmee het volledige genot en wordt eigenaar van de zich op de grond bevindende gebouwen en beplantingen maar niet van de grond. Het lijkt op een combinatie van het recht van opstal en erfpacht. Beklemrecht komt vrijwel alleen in de Nederlandse provincie Groningen voor. De mogelijkheid om een beklemrecht te vestigen is afgeschaft, maar oude beklemrechten gelden nog zolang ze niet zijn afgekocht.

Extra:

Beklemrecht, bron [link](#)

Bij de beschrijving in de akte werd vermeld welke rechten precies koper en verkoper op het betreffende onroerend goed konden laten gelden. Van belang is in dat verband het Groningse stelsel van beklemrecht voor de verhuur van onroerende goederen.³² De grond werd daarbij onder een bepaalde woning beklemd, waarbij de huurder eigenaar was van de opstallen en daarmee een bepaald recht kreeg op het huren van de grond. Ten aanzien van eigendom en gebruik van landerijen in de zeventiende en achttiende eeuw kunnen vier situaties worden onderscheiden. Ten eerste kan men volledig eigenaar zijn en tegelijkertijd gebruiker (eigenerfd eigendom). Ten tweede kan men eigenaar zijn en het land los verhuurd hebben. Dat wil zeggen dat het volledige gebruiksrecht na een afgesproken termijn weer bij de eigenaar terugkomt. Ten derde kan men eigenaar zijn, maar het gebruik in

beklemrechtelijke zin overgedragen hebben aan de meier of pachter (voor de eigenaar is dan sprake van blote eigendom). In de loop van de achttiende eeuw werd het juridisch steeds moeilijker om de beklemrechtelijke gebruiker van de grond te verdrijven. Ten vierde kan men in beklemrechtelijke zin als huurder of preciezer als (beklemde) meier het gebruiksrecht hebben, waartegenover een zekere vergoeding aan huur (beklemhuur) en bij bepaalde gelegenheden een zogenaamd geschenk voor de blote eigenaar stond. Voor de blote eigenaar betekende dit een bijna volledige uitholling van zijn eigendomsrecht. In de praktijk was, zeker in de zeventiende en achttiende eeuw, bij het grootste deel van het onroerend goed sprake van een soort van beklemrechtelijk gebruik. In de protocollen van verzegeling wordt dan ook bij de meeste koopakten van onroerend goed zowel de (blote) eigenaar als de gebruiker of meier genoemd. Als sprake was van losse huur wordt meestal de pachter vermeld. Ook wordt vaak de hoogte van de jaarlijkse beklemrechtelijke huur of van de losse huur aangegeven. Voor de huizen in zowel de stad als op het platteland gold ongeveer hetzelfde. Het gebouw was eigendom van de bewoner, maar de grond (oftewel het heem) was vaak van een blote eigenaar, die als vergoeding daarvoor jaarlijks heemhuur ontving. Bij de omschrijving van het onroerend goed staan in de verzegelingen bovendien regelmatig de namen van de aangrenzende eigenaren of gebruikers opgegeven ter nadere aanduiding van de plaats. Deze zogenaamde zvetten kunnen personen (soms de eigenaar, soms de huurder), maar ook wegen of wateren zijn; ze worden gesplitst naar de windrichting: ten noorden, ten oosten, ten zuiden en ten westen. Door de vermelding van zvetten kunnen akten dus ook informatie geven over rechthebbenden op aanpalende onroerende goederen.

Recht van opstrek 1 ,bron

Dit recht bij ontginningen kwam voor bij diverse landschapstypen waarvoor was besloten om bijvoorbeeld wateren, woeste gronden of kwelders te ontginnen. In het laatste geval spreekt men wel van het recht van aanwas. Het recht van opstrek is ontstaan uit het middeleeuwse wildernis- of grondregaal en is als zodanig nauw verwant met het strandrecht.

Het recht van opstrek leidde doorgaans tot het ontstaan van een slagen- of strokenlandschap. De nederzettingvorm die zich daaruit ontwikkelde, was meestal het Lint- of streekdorp, zodat men ook wel over een streekdorpenlandschap spreekt.

Veelal kregen boeren bij ontginningen in de 11e eeuw het recht om gronden te ontginnen samen met het recht van opstrek. Deze ontginningen begonnen bij hoger liggende rivierduinen. Bij het recht van opstrek was de te vormen achtergrens van een te ontginnen perceel niet vooraf bepaald. Bij het ontginnen werd een achterkade aangelegd en werd het land ertussen drooggelegd. Daarna werd een nieuwe achterkade aangelegd en werd het verlengde van de percelen ontgonnen. Hierdoor werden de ontgonnen percelen steeds langer. Dit leidde soms tot percelen van enkele kilometers. Het recht van opstrek rekte totdat bij de ontginning natuurlijke wateren of andere ontginningen tegen werden gekomen.

In de eeuwen die erop volgden, met name bij ontginningen in Holland en Utrecht waarbij niet meer vanaf hoger gelegen rivierduinen kon worden ontgonnen, werd er vooral met vooraf omschreven concessies of copes gewerkt, waarbij vooraf bepaalde maatvoeringen voor het te ontginnen perceel golden. Hierdoor werden percelen vaak niet groter dan 1250 meter met een tevoren vastgelegde achtergrens.

In Groningen (maar ook in Het Bildt) zorgde in de 17e en 18e eeuw het recht van opstrek, dat inmiddels in de wetgeving was verweven, dat bij nieuwe landaanwinningen woeste gronden die in het verlengde lagen van de agrarische percelen, toe kwamen aan de boer die het stuk land gebruikten. Dit recht gold ook buitendijks, waardoor ontgonnen kwelders aan de boer toe kwamen en er langgerekte percelen ontstonden. Wanneer de afstand tot de boerderij te groot werd, werd soms een nieuwe boerderij op de nieuw gronden in het verlengde van de oude boerderij gebouwd. Zo ontstond bijvoorbeeld bij het dorp Usquert vanuit de boerderij Zuidpool de boerderij Noordpool en vanuit de boerderij Papekop de boerderij kleine Papekop.

Recht van opstrek 2.

bron [link](#)

Nieuwe Tijd (1500-1800)

Het Hogeland werd al vroeg een toonaangevend landbouwgebied, dankzij de lichte zavelgronden die bijzonder geschikt waren voor akkerbouw. De zandige kleigrond droogt echter snel uit en slaat bij regen snel dicht. Om het land beter te kunnen ontwateren, werd de grond van de rand van de akkers naar het midden gewerkt, zodat bolronde 'kruinige percelen' ontstonden. De lagere gronden werden in smalle ruggen geploegd. De langgerekte veeboerderijen maakten na 1650 geleidelijk plaats voor kop-hals-romp-boerderijen met hoge Friese schuren.

Op de kwelders bij Uithuizen en Uithuizermeeden overwoog de veeteelt. Op de zogenoemde Griedelanden langs de Hooilandseweg vestigden zich in de loop van de zestiende eeuw tientallen gezinnen, die hun boerderijen op een reeks verhogingen bouwden. Hierdoor ontstonden streek- of wegdorpen als Hefswal, Roodeschool en Oosteinde.

De Hefswal was oorspronkelijk een zomerkade die de buitendijkse landerijen tegen hoogwater beschermde ('hef' is een oud woord voor zee). Kort na 1650 werd een nieuwe zomerkade aangelegd – de latere Middendijk – die het hele buitendijkse gebied van Pieterburen tot Godlinze omringde.

De stormvloeden van 1570, 1686 en 1717 maakten hier veel slachtoffers. Daarbij ontstonden tientallen doorbraakkolken, waarvan enkele nog voorhanden zijn. De oude zeedijk, die slechts anderhalf tot twee meter hoog was, raakte bij de Kerstvloed van 1717 zwaar beschadigd. Na deze vloed werd de Middendijk uitgebouwd tot een echte zeedijk. De oude dijk diende voortaan als slaperdijk.

Het nieuw gewonnen land werd verdeeld volgens het principe van het **recht van opstrek**. Iedere landeigenaar wiens bezit aan de oude dijk grensde, mocht zijn perceelsgrenzen onbeperkt doortrekken in de richting van de zee. De bewoning concentreerde zich langs de oude dijk, waar een hele serie dijkdorpen ontstond, zoals Dijkstreek en 't Lage der Weg. Tussen de boerderijen verrezen tientallen kleinere woningen van arbeiders, ambachtlieden en kleine veehouders. Langs de nieuwe dijk werden herdershuisjes gebouwd, terwijl in het buitendijkse gebied drinkwatervijvers of zoetwaterdobben voor het vee werden aangelegd, dikwijls voorzien van een omwalling die het zeewater moest tegenhouden.

Een stelsel van trekvaarten en wegen zorgde ervoor dat de boeren hun producten gemakkelijker naar de stad Groningen konden vervoeren. Het Boterdiep – gegraven vanaf 1659 – vertakte zich vanuit Onderdendam naar Mensingeweer, Warffum en Uithuizen. Het Mensingeweerster Loopdiep zorgde voor een snelle verbinding naar de Marne. In dorpen als Onderdendam, Mensingeweer, Westervijtwerd en Doodstil concentreerde de bebouwing zich voortaan langs de oevers van deze vaarwegen. Ook het havenplaatsje Schouwerzijl kwam in deze periode tot bloei. Daarentegen kwijnden naburige boerendorpen als Groot en Klein Maarslag en Menkeweer weg, zodat de dorpskerken overbodig werden.

Een nieuw element vormden de buitenplaatsen van de adel en de rijke burgerij. Enkele middeleeuwse borgen werden in de zestiende en zeventiende eeuw uitgebouwd tot herenhuizen, die het aanzien kregen van kleine paleisjes te midden van een uitgestrekt park met singels en waterpartijen.

Moderne Tijd (1800-1950)

Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw stegen de graanprijzen. Daardoor breidde de akkerbouw zich steeds verder uit ten koste van de veeteelt. De boerderijen werden groter en deftiger; de dorpen barstten uit hun voegen vanwege het groeiende aantal arbeiders dat in de landbouw nodig was. Langs de kust ontstonden nieuwe polders met dijkdorpen als Koningsoord en Oudeschip en verspreide boerderijen met

karakteristieke namen, zoals Groot-Zeewijk, Noordpool en Kwelderlust. Sommige daarvan zijn gebouwd op huiswierden.

De natuurlijke aanwas zorgde voor een uitbreiding van het kweldergebied. Zodra de gronden hoog genoeg waren opgeslibd, werden ze bedijkt en in cultuur gebracht. Dit proces werd vanaf de achttiende eeuw versneld door de aanleg van strekdammen, sloten en dwarsgreppels. Hierdoor viel de kwelder sneller droog en kon vegetatie zich eerder binden aan de grond. Bij de aanwas gold het recht van opstrek: de boeren waarvan het bezit aan de dijk grensde, konden ook rechten op de kwelder laten gelden. Na een langdurig proces – de zogenoemde 'Kwelderkwestie' – zag het Rijk in 1870 af van zijn aanspraken op het buitendijkse gebied. Daardoor kwam de inpoldering volledig voor rekening van de grondeigenaren. Zij onderhielden ook de zeedijk.

In 1935 nam het Rijk het voortouw bij de inpoldering. De oorspronkelijke eigenaren kregen daarbij de gelegenheid een deel van de ingepolderde grond aan te kopen. Werkloze arbeiders werden hier verplicht tewerk gesteld en ondergebracht in barakken. Het voorbeeld haalde men uit Sleeswijk-Holstein. Met behulp van palen en rijshout werden bezinkingsvelden van 400 bij 400 meter gevormd. Daardoor werd de stroomsnelheid verminderd en bleef meer slib in de greppels achter, dat over de akkers werd verspreid. In 1811 werd de Noordpolder drooggelegd; kort daarna volgden de Uithuizerpolder (1827), Oostpolder (1841), Eemspolder (1876), Lauwerpolder (1892), Linthorst Homanpolder (1940) en Emmapolder (1943). Deze polders vormden afzonderlijke waterschappen. De uitwateringssluis van Noordpolderzijl ontwikkelde zich tot een vissershaventje voor garnalenkotters.

Het onderhoud van de dijken werden pas in 1968 overgenomen door het overkoepelende waterschap Ommelanderzeedijk, waarna de dijken drastisch werden verhoogd tot bijna 9 meter boven NAP. De polders verloren hun zelfstandigheid in 1977. De erkenning van de Waddenzee als natuurgebied heeft ertoe geleid dat de landaanwinningswerken zijn gestaakt. De kaden en de greppels zijn nog zichtbaar op de kwelders.

3.05 Oldambster boerderij, Beerta, uit compendium plus extra

Ter plaatse

1797.

muuranker voorgevel met 1797 en GA Grietje Amelings en TK (Tammo Karsijns)

De boerderij wordt echter al genoemd in 1638/39. Zie jaarboek 1997.

In het museum

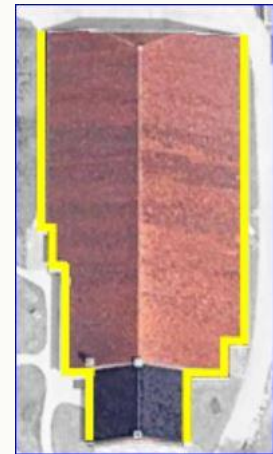
Overgeplaatst tussen 1974 en 1981. De boerderij werd 'Kloostergare' genoemd (kloostertuin), wat herinnert aan de tijd voor de Reformatie (16e eeuw).

Tijdens de Reformatie werden de kloostergronden geconfisqueerd en aan de stad Groningen gegeven (1618).

De boerderij lag afgelegen ten zuiden van het dorp, net aan de andere kant van de spoorlijn Groningen-Nieuweschans. Het terrein waarop de boerderij stond lag enigszins hoger vanwege een zandrug en was geheel omsloten door een gracht (dit was ook zo bij vele andere Groningse boerderijen). Men kwam bij de boerderij via een brug aan de achterzijde.

Het is een zgn. krimpen-boerderij (krimpen zijn a.h.w. sprongen, voor de eerste krimp, van achteren gerekend, is de boerderij op zijn breedst (23m). De boerderij werd dus steeds naar voren, richting woongedeelte, uitgebreid. Verder vertoont het bouwwerk, qua inwendige constructie van het bedrijfsdeel, verwantschap met het Friese kop-hals-romp type.

Deze boerderij is in het museum de grootste boerderij (ca. 51 x 23 x 9,5 m).

In 1995 brak er in november een zware brand uit in de boerderij, hoogstwaarschijnlijk door kortsluiting achter in de schuur. Men had toen net veel rijtuigen die in het depot in Tiel last zouden kunnen krijgen van de overstromingen dat jaar, in Beerta in veiligheid gebracht.

Na een aantal jaren werd de boerderij, met gebruikmaking van zoveel mogelijk oud materiaal, maar met een ander (oud) gebint, weer opgebouwd met als richtlijn de periode van 1929, het jaar van de grote staking van landarbeiders (zichters) en dienstboden.

Zij moesten maximaal arbeiden tegen minimale beloning en woonden achterin de schuur met weinig privacy of later in arbeidershuisjes. De herenboeren en hun vrouwen keken op hen neer, in 'Kloostergare' viel dit volgens de verhalen nog wel mee (wellicht heeft dit te maken met de schaal van het bedrijf: middelgroot).

Ook in de omgeving van Appingedam, waar de bedrijven gemiddeld kleiner waren, was de tegenstelling boerarbeider veel minder groot. De boerderij is in de loop van de tijd nauwelijks veranderd: tussen 1830 en 1856 moet er een derde krimp bijgekomen zijn; in de 19e eeuw kregen de ruiten een eigentijdse indeling. Ook binnen zijn er (vooral in de 20e eeuw) aanpassingen geweest.

Aanpassingen waren er o.a. door de mechanisatie die hier vroeg begon. Daarvoor werden de voorste staldeuren schuin geplaatst zodat de grote machines de mocht makkelijker konden nemen. Zo was de situatie ook bij de overplaatsing in 1981.

De fraaie bedstedenwand in de voorkamer is echter authentiek en bevat een inscriptie van het bouwjaar van de boerderij. Hoewel Wirtjo Jan Koster en Eppien Velema in het eerste kwart van de 20e eeuw de opkamer als slaapkamer hebben gebruikt, schaften zij de bedsteden niet af, doch gebruikten ze als kasten (er was toen al minder inwonend personeel dan voorheen).

Totaal waren er 12 bedsteden. Zeer grote schuur, bijna 10 meter hoog. Er hoorde 42 ha grond bij, later 47 ha (zo groot als het NOM).

In Nieuw-Oldambt (Beerta, Finsterwolde, Midwolda, Nieuweschans en Nieuwolda) hadden de boeren gemiddeld ongeveer 42 ha landbouwgrond.

Er waren echter ook veel grotere bedrijven. Akkerbouw was het belangrijkste (tarwe, haver, gerst, koolzaad, peulvruchten).

De trekkracht werd geleverd door Groningse (later ook wel Belgische) paarden: sterke rassen, niet overbodig op de zware klei (in dit gebied van Nederland werd relatief vroeg gemechaniseerd).

De boerderij heeft een dekbalkgebint en enkele stijlen staan teruggeplaatst (opzijgezet) voor de ruimte van het dorsblok / de dorsrol.

Bewoners

1804: Tammo Karsijns en Grietje Amelings.

1819: hun kinderen verkopen de boerderij aan Harbert Elzes Bruggen en zijn vrouw Heike Egges.

1830: Helenius Dethmers en Aaltje Derks Evers (zij woonden zelf elders).

1838 Freek Pieters Haan en Haike Tammes Dijksterhuis (wellicht woonden er toen, met inbegrip van het personeel, 14 à 15 mensen).

1866: Harm Freerks Koster en Haikoliena Wirtjes. De welvaart nam toe Harm kon zijn oudste zoon voor predikant laten studeren.

1911: de tweede zoon Wirtjo Jan (x Eppien Velema) werd eigenaar. In het jaar 1906 komt er een kapschuur voor stro-opslag. Klein gezin, één kind en twee dienstmeiden.

1930: Wirtjo Jan vertrekt en verpacht het bedrijf aan zijn enige zoon Harm Freerk (x Jantje Olsder).

1930: landbouwtelling: omvang van dit bedrijf: 43 ha bouwland, 4 ha grasland. Verbouw van tarwe, gerst, haver en koolzaad. Een melkkoe, acht stuks jongvee, drie kalveren. Zeven (!) werkpaarden, 2 varkens, 50 kippen en 2 eenden.

1949: einde periode Koster. De boerderij wordt verkocht aan Jacob Cornelis Vermue uit 's-Heer Arendskerke (ZId). Zijn zoon Cornelis Nicolaas neemt later het bedrijf over. 1968: vertrek van de familie Vermue.

Bijzonderheden

Beklemrecht

De grootste boer van de kleigebieden rond de Waddenzee, Eems en Dollard na de Reformatie, was de stad Groningen. Een aantal boerderijen werd door de stad zelf geëxploiteerd.

Eind 16e, begin 17e eeuw werden ten gevolge van de Reformatie de kloostergoederen geconfisqueerd en de stad kreeg een deel van de landerijen. Daartoe behoorde ook de grond waarop 'Kloostergare' stond. (Deze verandering van godsdienst heet Alteratie).

De boer moest pacht betalen, maar bij opzegging van de pacht of huur moest de eigenaar (de stad dus) een vergoeding betalen voor de boerderij, die wel eigendom was van de boer, en voor wat hij aan het land had verbeterd. Alles bijeen kon dat een zeer fors bedrag worden. Dus ging men het in de loop der tijd anders regelen (vooral in de 18e eeuw). De pacht (huur) werd eeuwigdurend en onverhoogbaar (het te betalen bedrag stond niet in verhouding tot de winst die de boer maken kon).

Kortom: de boer kon zich gedragen of hij de eigenaar was, en dat deed hij dan ook.

Literatuur

- B&M 1974 nr. 1, pag. 32 e.v.,
 - B&M 1981 nr. 2, Jaarboek 1997, pag. 265 e.v.,
 - Frank Westerman: De Graanrepubliek
 - Gids 2014 pag. 62
-

Linken:

beklemrecht, nl.wikipedia.org

recht van opstrek, nl.wikipedia.org

type boerderij, [link](#)

Diverse foto's.